

**ΕΡΕΥΝΑ ΤΟΥ ΕΛΙΑΜΕΠ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

**13.
ΝΟΜΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ**

Αποστόλης Δημητρόπουλος, PhD
Επιστημονικός Συνεργάτης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης,
Πανεπιστήμιο Αθήνας

**ΑΘΗΝΑ
ΜΑΪΟΣ 2006**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα σημαντικότερα συμπεράσματα της μελέτης για τις νομικές και πολιτικές σπουδές στα ελληνικά πανεπιστήμια αφορούν κυρίως τα εξής:

Σε διεθνές επίπεδο την τελευταία δεκαετία, η πανεπιστημιακή εκπαίδευση έχει διευρυνθεί σημαντικά με την εισαγωγή μεγαλύτερου αριθμού φοιτητών και την αναδιάρθρωση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Στην Ελλάδα η διαδικασία της διεύρυνσης αυτής δεν έχει επηρεάσει τα πεδία των νομικών και πολιτικών επιστημών με τον ίδιο τρόπο. Σε αντίθεση με τα τμήματα νομικών επιστημών, οι επιπτώσεις των νέων πολιτικών διεύρυνσης είναι περισσότερο εμφανείς στο γνωστικό πεδίο των πολιτικών επιστημών. Οι αλλαγές αυτές έχουν οδηγήσει στη σημαντική αναδιάρθρωση παλαιότερων τμημάτων, στη δημιουργία νέων τμημάτων, και στην ενίσχυση της διεπιστημονικότητας και των σπουδών περιοχών (“area studies”). Σημαντική εξέλιξη αποτελεί επίσης η ανάπτυξη των μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών στα αντίστοιχα τμήματα.

Οι συνθήκες οργάνωσης και λειτουργίας των τμημάτων νομικών και πολιτικών επιστημών παρουσιάζουν ομοιότητες και διαφορές μεταξύ τους αλλά και σημαντικές αδυναμίες. Οι διαφορές αυτές μόνο εν μέρει μπορούν να αποδοθούν στη διαδικασία της διεύρυνσης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και στο διαφορετικό χρόνο ίδρυσης και λειτουργίας των τμημάτων. Οι εσωτερικές διαφοροποιήσεις της οργάνωσης και των συνθηκών λειτουργίας των ιδρυμάτων και των τμημάτων τους αναπτύσσονται παρά τη γενικά αδιαφοροποίητη αντιμετώπισή τους από το κράτος. Οι διαφορές και οι αδυναμίες αυτές αφορούν κυρίως:

- τους αριθμούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού και των φοιτητών
- τις δυσμενείς μεταξύ τους αναλογίες
- τα ποσοστά φοιτητών που παρατείνουν τις σπουδές τους

- τη χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό
- την κατανομή των μελών του διδακτικού προσωπικού στις βαθμίδες ιεραρχικής ακαδημαϊκής εξέλιξης τους
- την ετεροαπασχόληση του διδακτικού προσωπικού (κυρίως στα τμήματα νομικών επιστημών)
- την οργάνωση και δομή των προγραμμάτων σπουδών
- την οργάνωση των διδακτορικών σπουδών

Ιδιαίτερη σημασία έχουν τα χαρακτηριστικά και οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων που αφορούν στην οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των φοιτητών. Διαπιστώνεται τάση για μεγαλύτερη ευελιξία στη δομή των προγραμμάτων σπουδών με την ενίσχυση των επιλογών των φοιτητών. Η ευελιξία αυτή συνδέεται με την ενίσχυση της αυτενέργειας, της πρωτοβουλίας και της ενεργού συμμετοχής των φοιτητών στις διαδικασίες μάθησης. Παρά ταύτα, οι διαφορές μεταξύ των δύο γνωστικών πεδίων και των τμημάτων είναι σημαντικές.

Επιπλέον, διαπιστώνονται σημαντικές διαφορές και αδυναμίες στην οργάνωση της μάθησης που αφορούν στην ανάπτυξη των σύγχρονων δεξιοτήτων των φοιτητών κι ιδιαίτερα:

- την εκμάθηση των ξένων γλωσσών
- τη χρήση νέων τεχνολογιών
- τις κριτικές και επικοινωνιακές δεξιότητες
- την αυτενέργεια και την πρωτοβουλία
- την επίλυση προβλημάτων
- την πρακτική άσκηση
- την εξοικείωση με τις μεθόδους και τις τεχνικές της επιστημονικής έρευνας
- τις διαπολιτισμικές γνώσεις και δεξιότητες.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σύνοψη συμπερασμάτων	2
Περιεχόμενα.....	4
Πίνακες.....	6
Εισαγωγή.....	7
Μεθοδολογία της έρευνας.....	8
A. ΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ	9
1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων νομικών σπουδών	10
2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων νομικών επιστημών.....	13
2.1. Τακτικό Διδακτικό-Ερευνητικό προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο.....	13
2.2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό.....	14
2.2.1 Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού.....	15
2.3 Φοιτητές τμημάτων νομικών σπουδών.....	16
2.4 Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού.....	19
2.5 Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού.....	21
3. Προγράμματα σπουδών νομικών τμημάτων.....	23
4. Ετεροαποσχόληση διδακτικού προσωπικού.....	27
5. Έρευνα στις νομικές επιστήμες	29
6. Συμπεράσματα	31
B. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ.....	34
Εισαγωγικά	35
1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων πολιτικών επιστημών	35
1.1 Εσωτερική διάρθρωση των τμημάτων πολιτικών επιστημών.....	36
2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών....	39
2.1. Τακτικό Διδακτικό –Ερευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο.....	39
2.2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό	40

2.2.1. Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού.....	41
2.3. Φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών	42
2.4. Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού	44
2.5. Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού.....	45
3. Προγράμματα Σπουδών τμημάτων πολιτικής επιστήμης	47
4. Συμπεράσματα	52
Γ. Σύγκριση τμημάτων νομικών και πολιτικών επιστημών και συμπεράσματα.....	55
Δ. Προτάσεις πολιτικής	59
Πηγές	60
Βιβλιογραφία	61

ΠΙΝΑΚΕΣ

A. ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Πίνακας 1: Μέλη ΔΕΠ τμημάτων νομικών επιστημών ανά βαθμίδα και φύλο, 2003/4....	13
Πίνακας 2: Διδακτικό & διοικητικό προσωπικό ανά τμήμα νομικών σπουδών, 2003/4....	15
Πίνακας 3: Αναλογίες (1:χ) διδακτικού και διοικητικού προσωπικού τμημάτων νομικών σπουδών, 2003/4.....	15
Πίνακας 4: Εγγεγραμμένοι φοιτητές στα τμήματα νομικών σπουδών, ανά κατηγορία (κανονικά εξάμηνα-πέραν κανονικών εξαμήνων) και επίπεδο σπουδών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί), 2003/2004.....	16
Πίνακας 5:Αναλογίες (%) φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4.....	18
Πίνακας 6:Αναλογίες (1:χ) διδακτικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4.....	20
Πίνακας 7:Αναλογίες (1:χ) διοικητικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4.....	21

B. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Πίνακας 1: Μέλη ΔΕΠ τμημάτων πολιτικών επιστημών, ανά φύλο και βαθμίδα, 2003/4..	39
Πίνακας 2: Διδακτικό & διοικητικό προσωπικό τμημάτων πολιτικών επιστημών, 2003/4.....	40
Πίνακας 3: Αναλογίες (1:χ) διδακτικού και διοικητικού προσωπικού, 2003/4.....	41
Πίνακας 4: Εγγεγραμμένοι φοιτητές στα τμήματα πολιτικών επιστημών, ανά κατηγορία (κανονικά εξάμηνα-πέραν κανονικών εξαμήνων) και επίπεδο σπουδών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί), 2003/2004.....	42
Πίνακας 5: Αναλογίες (%) φοιτητών στα τμήματα πολιτικών επιστημών, 2003/4.....	43
Πίνακας 6: Αναλογίες (1:χ) διδακτικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα πολιτικών επιστημών, 2003/4.....	45
Πίνακας 7: Αναλογίες (1:χ) φοιτητών και διοικητικού προσωπικού, 2003/4.....	45

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μελέτη αυτή εξετάζει ορισμένα κύρια χαρακτηριστικά δυο γνωστικών πεδίων που αναπτύσσονται στα ελληνικά πανεπιστήμια και τα βασικά προβλήματα που σχετίζονται με τη λειτουργία τους:

- τις νομικές σπουδές και
- τις σπουδές πολιτικών επιστημών

Πιο συγκεκριμένα, εξετάζει κύρια χαρακτηριστικά της δομής και διάρθρωσης των αντίστοιχων τμημάτων, τα κύρια χαρακτηριστικά του διδακτικού και διοικητικού τους προσωπικού (βαθμίδα και φύλο), των φοιτητών, των αναλογιών μεταξύ τους, καθώς και τις διαφορές μεταξύ των τμημάτων.

Επιπλέον, η παρούσα μελέτη εξετάζει τα προγράμματα σπουδών και τους τρόπους με τους οποίους οργανώνεται η μάθηση στα τμήματα αυτά, προκειμένου να διερευνήσει τις συνθήκες μάθησης που διαμορφώνουν και τις δυνατότητες που παρέχουν στους φοιτητές να αναπτύξουν σύγχρονες γνώσεις και δεξιότητες.

Η μελέτη εξετάζει τις νομικές και πολιτικές σπουδές γιατί στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης οι δύο κλάδοι ήταν στενά συνδεδεμένοι, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Μέχρι τότε, ειδικά στην Ελλάδα, η πολιτική επιστήμη ήταν ενταγμένη στα προγράμματα των νομικών σπουδών και διδάσκονταν από ειδικούς του συνταγματικού δικαίου και πολιτειολόγους. Στο Πάντειο πανεπιστήμιο η πολιτική επιστήμη αναπτύσσονταν μαζί με τις σπουδές διοίκησης.

Με την ίδρυση του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών (το 1982) και την αναζωογόνηση της Ελληνικής Εταιρείας Πολιτικής Επιστήμης μετά τη Μεταπολίτευση, η πολιτική επιστήμη αποσπάστηκε από τη νομική και ακολούθησε το δικό της δρόμο.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα στοιχεία που αναλύονται στην μελέτη αυτή προέρχονται από τρεις κύριες πηγές. Καταρχάς, αναλύονται στοιχεία για το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και τους φοιτητές που συλλέγει σε ετήσια βάση η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδας (ΕΣΥΕ). Τα στοιχεία αφορούν το έτος 2003-2004. Επίσης παρουσιάζονται στοιχεία που συλλέχθηκαν από τις ιστοσελίδες των αντίστοιχων τμημάτων και αφορούν κυρίως την εσωτερική διάρθρωση και οργάνωσή τους. Τέλος, ιδιαίτερα για το προγράμματα σπουδών αναλύονται στοιχεία που συλλέχθηκαν από τους πιο πρόσφατους οδηγούς σπουδών των τμημάτων. Γενικά και ιστορικά στοιχεία για τις σπουδές νομικών και πολιτικών επιστημών αντλούνται και από τη δευτερογενή βιβλιογραφία.

A. ΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων νομικών σπουδών
2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων νομικών επιστημών
  - 2.1. Τακτικό Διδακτικό-Ερευνητικό προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο
  - 2.2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό
    - 2.2.1. Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού
  - 2.3. Φοιτητές τμημάτων νομικών σπουδών
  - 2.4. Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού
  - 2.5. Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού
3. Προγράμματα σπουδών νομικών τμημάτων
4. Ετεροαπασχόληση διδακτικού προσωπικού
5. Έρευνα στις νομικές επιστήμες
6. Συμπεράσματα

1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων νομικών σπουδών

Οι νομικές σπουδές στην Ελλάδα παρέχονται σε τρία πανεπιστημιακά τμήματα (βλέπε παρακάτω σε παρένθεση, το έτος ίδρυσής τους). Τα τρία αυτά τμήματα δημιουργήθηκαν ταυτόχρονα με τα πανεπιστήμια στα οποία ανήκουν.

- Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Αθήνας (1837)
- Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1930)
- Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θράκης, με έδρα την Κομοτηνή (1974)

Το *Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου της Αθήνας* είναι το παλαιότερο στην Ελλάδα τμήμα νομικών σπουδών και από τα πρώτα πανεπιστημιακά τμήματα που ιδρύθηκαν στην Ελλάδα με την ίδρυση του πρώτου πανεπιστημίου της χώρας. Σήμερα αποτελείται από 6 εξειδικευμένους τομείς, τους εξής:

1. Τομέας Α' Ιδιωτικού Δικαίου
2. Τομέας Β' Ιδιωτικού Δικαίου
3. Τομέας Δημοσίου Δικαίου
4. Τομέας Ποινικών Επιστημών
5. Τομέας Ιστορίας και Θεωρίας του Δικαίου (Ιστορία, Φιλοσοφία, Κοινωνιολογία, Εκκλησιαστικό)
6. Τομέας Διεθνών Σπουδών

Όλοι οι τομείς του τμήματος προσφέρουν *μεταπτυχιακά προγράμματα* που είναι καταρχήν προϋπόθεση για την έναρξη εκπόνησης διδακτορικής διατριβής στο τμήμα αυτό.

Με το τμήμα αυτό είναι συνδεδεμένα τα παρακάτω *πανεπιστημιακά ερευνητικά ινστιτούτα* (εργαστήρια):

1. Ερευνητικό Ινστιτούτο Δικονομικών Μελετών
2. Ινστιτούτο Συνταγματικών Ερευνών
3. Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίου Δικαίου
4. Εργαστήριο Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Υγείας και Πρόνοιας

5. Εργαστήριο Εγκληματολογικών Σπουδών

Το *Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* αποτελείται από 6 τομείς εξειδίκευσης ως εξής:

1. Τομέας Αστικού, Αστικού Δικονομικού και Εργατικού Δικαίου
2. Τομέας Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών
3. Τομέας Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης
4. Τομέας Διεθνών Σπουδών
5. Τομέας Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου
6. Τομέας Ιστορίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου

Στο πλαίσιο του τομέα Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης λειτουργεί επίσης η Μονάδα Συνταγματικού Δικαίου.

Το τμήμα αυτό δεν έχει ερευνητικά εργαστήρια. Το τμήμα προσφέρει πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών που υποδιαιρείται σε πέντε επιστημονικές κατευθύνσεις επιστημονικής εξειδίκευσης οι οποίες αντιστοιχούν στους Τομείς του τμήματος. Στο τμήμα εκπονούνται διδακτορικές διατριβές. Στην οργάνωση των διδακτορικών σπουδών περιλαμβάνεται κύκλος σπουδών διάρκειας δύο εξαμήνων, ο οποίος αποτελεί το δεύτερο επίπεδο των μεταπτυχιακών σπουδών του τμήματος.

Το *Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου της Θράκης* διαρθρώνεται σε 5 Τομείς επιστημονικής εξειδίκευσης, τους εξής:

1. Τομέας Ιδιωτικού Δικαίου
2. Τομέας Δικαίου των Επιχειρήσεων και Εργασιακού Δικαίου
3. Τομέας Ποινικών και Εγκληματολογικών Επιστημών
4. Τομέας Δημοσίου Δικαίου και Πολιτικής Επιστήμης
5. Τομέας Διεθνών Σπουδών

Στο πλαίσιο του τμήματος λειτουργούν τα εξής εργαστήρια:

1. Έρευνας Θεμάτων Διαιτησίας
2. Ελληνικού και Ευρωπαϊκού Δικαίου της Αγοράς και της Προστασίας του Καταναλωτή

3. Συγκριτικού και Ευρωπαϊκού Εργασιακού Δικαίου
4. Εγκληματολογικών Επιστημών
5. Ποινικού και Ποινικού Δικονομικού Δικαίου
6. Συνταγματικού Δικαίου
7. Ευρωπαϊκών Σπουδών

Το τμήμα Νομικής της Θράκης προσφέρει από το 1999 πρόγραμμα *μεταπτυχιακών σπουδών* με πέντε κατευθύνσεις που αντιστοιχούν στους Τομείς του τμήματος. Στο πλαίσιο της οργάνωσης των διδακτορικών σπουδών παρέχεται πρόγραμμα σπουδών για υποψηφίους διδάκτορες διάρκειας 2 εξαμήνων.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μαθήματα δικαίου διδάσκονται και στο πλαίσιο τμημάτων άλλων γνωστικών αντικειμένων και κυρίως των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών επιστημών. Οι πολιτικές διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης που έχουν ακολουθηθεί τις τελευταίες δεκαετίες και η ίδρυση νέων πανεπιστημίων και τμημάτων με μεγαλύτερη εξειδίκευση και διεπιστημονικό χαρακτήρα, δεν έχουν επηρεάσει τα τμήματα νομικών επιστημών ούτε τα αντίστοιχα νομικά επαγγέλματα.

Οι σπουδές στα τρία τμήματα νομικής επιστήμης οδηγούν σε πτυχίο με κατοχυρωμένα επαγγελματικά δικαιώματα στα νομικά επαγγέλματα.

2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων νομικών επιστημών

Η ενότητα αυτή εξετάζει τη σύνθεση και τα κύρια χαρακτηριστικά:

- του διδακτικού προσωπικού
- του διοικητικού προσωπικού
- των φοιτητών

των τμημάτων Νομικής της χώρας και τις μεταξύ τους αναλογίες.

2.1 Τακτικό Διδακτικό-Ερευνητικό προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο

Η κατανομή των τακτικών μελών Διδακτικού-Ερευνητικού Προσωπικού ανά βαθμίδα και φύλο στα τρία τμήματα νομικών επιστημών παρουσιάζεται στον παρακάτω Πίνακα 1.

Πίνακας 1

Μέλη ΔΕΠ τμημάτων νομικών επιστημών ανά βαθμίδα και φύλο, 2003/4

Νομικά τμήματα	Καθηγητές		Αναπληρωτές Καθηγητές		Επίκουροι Καθηγητές		Λέκτορες		Σύνολο	
	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ
Αθήνας	40	3	8	4	31	8	32	16	111	31
Θεσσ/κης	40	9	17	7	21	12	21	10	99	38
Θράκης	12	0	15	1	13	3	15	4	55	8
Σύνολο	92	12	40	12	65	23	68	30	265	77

Σημείωση: Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ

Ο συνολικός αριθμός μελών ΔΕΠ στα τμήματα νομικών επιστημών της χώρας είναι 265. Στο σύνολο αυτό οι γυναίκες αποτελούν λιγότερο από το 1/3. Οι Καθηγητές (92) αποτελούν σχεδόν το 1/3 του συνόλου του τακτικού διδακτικού προσωπικού (265). Στο τμήμα της Θεσσαλονίκης οι Καθηγητές (40) αποτελούν το 40% του συνόλου (99) των μελών ΔΕΠ, ενώ στο τμήμα της Θράκης το 21% του συνόλου του προσωπικού του (12 στους 55).

Στο σύνολο των Καθηγητών μόνο μία στους δέκα είναι γυναίκες. Στο τμήμα της Θράκης δεν υπάρχουν γυναίκες στη βαθμίδα του Καθηγητή. Η συμμετοχή των γυναικών βελτιώνεται σημαντικά στις κατώτερες βαθμίδες. Στο σύνολο των Επίκουρων Καθηγητών όλων των τμημάτων (65) οι γυναίκες (23) αποτελούν περίπου το 1/3, ενώ στο σύνολο των Λεκτόρων (68) οι γυναίκες (30) αποτελούν περίπου το 45%. Αν θεωρήσουμε ότι στις κατώτερες βαθμίδες υπηρετεί γενικά νεότερης ηλικίας διδακτικό προσωπικό, τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν τη σταδιακή βελτίωση της συμμετοχής των γυναικών στην ελληνική κοινωνία και αγορά εργασίας, όπως αντανακλάται στα επιστημονικά και νομικά επαγγέλματα. Αξίζει, επιπλέον, να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με τους άνδρες, η κατανομή των γυναικών στις 4 βαθμίδες στο σύνολο (12 Καθηγήτριες, 12 Αναπλ. Καθηγήτριες, 23 Επίκουροι και 30 Λέκτορες), αλλά γενικά και σε κάθε τμήμα χωριστά-ακολουθεί περισσότερο τη μορφή της ιεραρχικής πυραμίδας.

2.2 Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό

Ο Πίνακας 2 δείχνει τους αριθμούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού ανά κατηγορία (τακτικό, έκτακτο¹, άλλο). Παρατηρούμε ότι τα 3 νομικά τμήματα διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς τον συνολικό αριθμό του διδακτικού και διοικητικού τους προσωπικού και τα χαρακτηριστικά τους.

Το Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου της Αθήνας με 153 διδάσκοντες είναι το μεγαλύτερο με βάση του σύνολο του διδακτικού του προσωπικού (τακτικό, έκτακτο και άλλο), ενώ αυτό της Θράκης (με 69) το μικρότερο. Στο Τμήμα Νομικής της Αθήνας διδάσκει επίσης ο μεγαλύτερος αριθμός έκτακτου προσωπικού έναντι των δύο άλλων τμημάτων.

---

¹ Στο έκτακτο προσωπικό περιλαμβάνονται διδάσκοντες του ΠΔ 407/80 (κυρίως), επισκέπτες καθηγητές, ειδικοί επιστήμονες, εντεταλμένοι επίκουροι καθηγητές, άμισθοι επίκουροι καθηγητές

Πίνακας 2

Διδακτικό & διοικητικό προσωπικό ανά τμήμα νομικών σπουδών, Λήξη 2003/4

Νομικά τμήματα	Διδακτικό προσωπικό								Διοικητικό προσωπικό	
	Συν διδακτικού προσωπικού		Τακτικό προσωπικό		Έκτακτο		Άλλο & βοηθητικό			
	Συν	Θ	Συν	Θ	Συν	Θ	Συν	Θ	Συν	Θ
Αθήνας	153	55	111	31	18	7	24	17	18	15
Θεσσ/κης	122	55	99	38	0	0	23	17	21	19
Θράκης	69	16	55	8	0	0	3	2	27	24
Σύνολο	344	126	265	77	18	7	50	36	66	58

Σημείωση: Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ

Όμως, παρά το μεγαλύτερο μέγεθος του διδακτικού του προσωπικού, στη Νομική της Αθήνας απασχολείται ο μικρότερος αριθμός διοικητικού προσωπικού με 18 διοικητικούς υπαλλήλους έναντι 27 στο μικρότερο σε αριθμό διδακτικού προσωπικού στη Νομική της Θράκης. Δεδομένου ότι, όπως φαίνεται στην επόμενη ενότητα, στη Νομική της Αθήνας, οι εγγεγραμμένοι φοιτητές, παλιοί και νέοι, πλησιάζουν τους οκτώ χιλιάδες (8000) στο προπτυχιακό επίπεδο και στους 1200 στο μεταπτυχιακό επίπεδο, το μέγεθος του διοικητικού προσωπικού είναι υποπολλαπλάσιο του ελάχιστου που θα απαιτείτο για τη λειτουργία αυτού του τμήματος (βλέπε Πίνακα 7 παρακάτω).

2.2.1 Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 3 δείχνει τις αναλογίες (1:χ) διδακτικού (συνόλου και τακτικού) προσωπικού και διοικητικού προσωπικού στα νομικά τμήματα.

Πίνακας 3

Αναλογίες (1:χ) διδακτικού και διοικητικού προσωπικού τμημάτων νομικών σπουδών, 2003/4

	Σύνολο διδακτικού/ σύνολο διοικητικού	Τακτικό διδακτικού / σύνολο διοικητικού
Αθήνας	9	6
Θεσσ/κης	6	5
Θράκης	3	2
Σύνολο	5	4

Πηγή: ΕΣΥΕ

Παρατηρούμε σημαντικές διαφορές μεταξύ των τμημάτων ως προς τις αναλογίες αυτές με τη μεγαλύτερη στο τμήμα της Αθήνας και τη μικρότερη στο τμήμα της Θράκης. Οι διαφορές αυτές μεταξύ των τριών τμημάτων παρατηρούνται και στο σύνολο του διδακτικού προσωπικού και στο τακτικό διδακτικό προσωπικό. (Ειδικά για την αναλογία καθηγητών-φοιτητών, βλέπε τον Πίνακα 6, παρακάτω).

2.3 Φοιτητές τμημάτων νομικών σπουδών

Ο Πίνακας 4 δείχνει τον συνολικό αριθμό των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι είτε στα κανονικά εξάμηνα είτε πέραν των κανονικών εξαμήνων στα τρία τμήματα Νομικών σπουδών της χώρας και ανά επίπεδο σπουδών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί φοιτητές)

Πίνακας 4

Εγγεγραμμένοι φοιτητές στα τμήματα νομικών σπουδών, ανά κατηγορία και επίπεδο σπουδών,

2003/2004

Τμήματα Νομικών Επιστημών	Κανονικά εξάμηνα		Πέραν κανονικών εξαμήνων		Σύνολο εγγεγραμμένων		Μεταπτυχιακοί		Διδακτορικοί	
	Συν	Θηλ	Συν	Θηλ	Συν	Θηλ	Συν	Θηλ	Συν	Θηλ
Αθήνας	3695	2714	4104	2565	7799	5279	1102	693	70	35
Θεσσ/κης	2681	1879	2717	1479	5398	3358	441	295	659	319
Θράκης	2510	1647	3665	2686	6175	4333	299	180	176	71
Σύνολο	8886	6204	10486	6730	19372	12970	1842	1168	905	425

Σημείωση: Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ

Παρατηρούμε ότι τα τρία τμήματα Νομικής της χώρας διαφέρουν σημαντικά ως προς το σύνολο του φοιτητικού τους πληθυσμού. Το παλαιότερο τμήμα, της Αθήνας, είναι και το μεγαλύτερο ως προς το μέγεθος του συνολικού αριθμού των εγγεγραμμένων φοιτητών (7.799 φοιτητές), ενώ το τμήμα της Θεσσαλονίκης (με 5.398) είναι το μικρότερο.

Σημαντικές είναι και οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων ως προς τους αριθμούς των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα, αλλά και ως προς τον αριθμό

των φοιτητών που παρατείνουν τις σπουδές τους πέραν των κανονικών εξαμήνων. Στο τμήμα της Αθήνας είναι εγγεγραμμένος ο μεγαλύτερος αριθμός φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα (με 3.695 έναντι 2.681 στη Θεσσαλονίκη και 2.510 στη Θράκη). Στο τμήμα της Αθήνας είναι επίσης εγγεγραμμένος ο μεγαλύτερος αριθμός εγγεγραμμένων φοιτητών πέραν των κανονικών εξαμήνων (με 4.104 φοιτητές). Στη Θράκη, παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα είναι μικρότερος από τον αντίστοιχο στη Θεσσαλονίκη, ο αριθμός των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι πέραν των κανονικών εξαμήνων είναι μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο στο τμήμα της Θεσσαλονίκης.

Στο τμήμα της Αθήνας είναι εγγεγραμμένος και ο σημαντικά μεγαλύτερος αριθμός μεταπτυχιακών φοιτητών (με 1.102, έναντι 441 στη Θεσσαλονίκη και 299 στη Θράκη), αλλά ο αριθμός των διδακτορικών φοιτητών στο τμήμα αυτό είναι πολύ μικρότερος μεταξύ των τριών τμημάτων (με 70 έναντι 659 στη Θεσσαλονίκη και 176 στη Θράκη).

Δε γνωρίζουμε με βεβαιότητα τους παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαφορές αυτές μεταξύ των τμημάτων. Παρά ταύτα, οι διαφορές αυτές σε κάποιο βαθμό θα πρέπει να οφείλονται στον μεγάλο βαθμό ζήτησης για τις νομικές σπουδές, παρά τις δυσκολίες που έχουν διαπιστωθεί στην ομαλή μετάβαση των αποφοίτων τους στην αγορά εργασίας. Όπως και σε άλλα γνωστικά πεδία, η ζήτηση αυτή είναι γενικά μεγαλύτερη στα πανεπιστήμια του κέντρου και αντανακλούν το συνολικό μοντέλο ανάπτυξης της χώρας με τη μεγάλη συγκέντρωση του ελληνικού πληθυσμού στο περιοχή της Αττικής και της Θεσσαλονίκης. Σημαντικός είναι, βέβαια, ο ρόλος της κρατικής πολιτικής και της τάσης της για ικανοποίηση της ζήτησης αυτής, χωρίς την απαραίτητη ανάλογη διασφάλιση των ποιοτικών παραμέτρων των σπουδών.

Ο Πίνακας 5 στην επόμενη σελίδα δείχνει τις αναλογίες (%) του συνόλου των φοιτητών και των φοιτητριών που είναι εγγεγραμμένοι/ες στα κανονικά εξάμηνα και εκείνων που είναι εγγεγραμμένοι/ες πέραν των κανονικών εξαμήνων στα τρία τμήματα νομικών σπουδών.

Πίνακας 5

Αναλογίες (%) φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4

Αναλογίες (%)	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Θράκης
Σύνολο φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	47,3	49,6	40,6
Σύνολο φοιτητών πέραν κανονικών εξαμήνων/ σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	52,6	50,3	59,3
Εγγεγραμμένες φοιτήτριες /σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	67,6	62,0	70,1
Φοιτήτριες στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα	73,4	70	65,6
Φοιτήτριες πέραν κανονικών εξαμήνων/ Σύνολο φοιτητών πέραν κανονικών εξαμήνων	62,5	54,4	73,2
Φοιτήτριες στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητριών	51,4	55,9	38,0
Φοιτήτριες πέραν κανονικών εξαμήνων / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητριών	48,5	44,0	61,9

Πηγή: ΕΣΥΕ

Παρατηρούμε ότι στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητών και στα τρία τμήματα νομικών επιστημών της χώρας οι φοιτήτριες είναι περισσότερες από τους φοιτητές. Στο τμήμα της Θράκης μάλιστα η αναλογία αυτή είναι 7 φοιτήτριες προς 3 φοιτητές.

Επιπλέον και στα τρία τμήματα, στο σύνολο των εγγεγραμμένων, το ποσοστό των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα είναι μικρότερο από το ποσοστό εκείνων που είναι εγγεγραμμένοι πέραν των κανονικών εξαμήνων². Δηλαδή οι φοιτητές που είτε παρατείνουν τις σπουδές τους πέραν των κανονικών εξαμήνων, είτε παραμένουν ανενεργοί για μεγάλο διάστημα, είτε έχουν εγκαταλείψει οριστικά τις σπουδές τους είναι περισσότεροι στο σύνολο των εγγεγραμμένων.

Τα ποσοστά αυτά διαφέρουν στα τρία τμήματα. Συγκεκριμένα, το ποσοστό των εγγεγραμμένων φοιτητών πέραν των κανονικών εξαμήνων είναι μεγαλύτερο στο τμήμα της Θράκης (59,3%) έναντι 52,6% στην Αθήνα και 50,3% στη Θεσσαλονίκη. Οι διαφορές

² Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα τα χαρακτηριστικά του συνόλου των φοιτητών και τους λόγους για τους οποίους είναι εγγεγραμμένοι πέραν των κανονικών εξαμήνων. Ενδέχεται ένα μέρος αυτών να είναι φοιτητές που έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους στο εξωτερικό, αλλά προκειμένου να αποκτήσουν την αντιστοιχία των σπουδών τους με εκείνες των ελληνικών ιδρυμάτων (και τα αντίστοιχα επαγγελματικά δικαιώματα) απαιτείται (από τον ΔΟΑΤΑΠ - πρώην ΔΙΚΑΤΣΑ) να παρακολουθήσουν ορισμένα πρόσθετα μαθήματα στα αντίστοιχα τμήματα. Δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια το μέγεθος του αριθμού αυτής της κατηγορίας φοιτητών.

αυτές μεταξύ των τριών τμημάτων δείχνουν ότι, από τα τρία τμήματα νομικών σπουδών, στο τμήμα της Θεσσαλονίκης το ποσοστό των φοιτητών που είτε παρατείνει της σπουδές του πέραν των κανονικών εξαμήνων, είτε εγκαταλείπει τις σπουδές του είτε παραμένει ανενεργό είναι μικρότερο από τα άλλα δύο τμήματα, ενώ το μεγαλύτερο τέτοιο ποσοστό παρατηρείται στο τμήμα της Θράκης.

Συγκρίνοντας τις φοιτήτριες με το σύνολο των φοιτητών σε κάθε τμήμα, ως προς την ποσοστιαία τους συμμετοχή στα κανονικά εξάμηνα και πέραν των κανονικών εξαμήνων, παρατηρούμε τα εξής: Το ποσοστό των φοιτητριών που είναι εγγεγραμμένες στα κανονικά εξάμηνα είναι και στα τρία τμήματα υψηλότερο από το ποσοστό του συνόλου των φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα. Επιπλέον, τα ποσοστά των φοιτητριών που είναι εγγεγραμμένες στα κανονικά εξάμηνα στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητριών σε κάθε τμήμα είναι μεγαλύτερο από το αντίστοιχο ποσοστό των φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα ως ποσοστά του συνόλου των εγγεγραμμένων φοιτητών στα τμήματα αυτά.

Τα στοιχεία αυτά δείχνουν ότι οι φοιτήτριες τείνουν να είναι πιο συχνά εγγεγραμμένες στα κανονικά εξάμηνα από το σύνολο των φοιτητών. Με άλλα λόγια, τα ποσοστά των εγγεγραμμένων πέραν των κανονικών εξαμήνων οφείλονται περισσότερο στην παράταση ή εγκατάλειψη των σπουδών από τους άρρενες φοιτητές από ό,τι στις φοιτήτριες. Πιο απλά, οι άρρενες φοιτητές παρατείνουν τις σπουδές τους πέρα από το κανονικό, είτε παραμένουν ανενεργοί, είτε εγκαταλείπουν τις σπουδές τους στα νομικά τμήματα περισσότερο από τις φοιτήτριες. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει περισσότερο στο τμήμα Νομικής της Θράκης και λιγότερο στο τμήμα νομικής της Θεσσαλονίκης.

2.4 Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 6 δείχνει τις αναλογίες μεταξύ διδακτικού προσωπικού (σύνολο και τακτικό) και φοιτητών (σύνολο εγγεγραμμένων, φοιτητές στα κανονικά εξάμηνα, σύνολο

προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών φοιτητών) στα τρία τμήματα νομικών σπουδών.

Πίνακας 6

Αναλογίες (1:χ) διδακτικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4

Αναλογίες	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Θράκης
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί)	51	44	89
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα (προπτυχιακοί)	24	22	36
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί)	70	55	112
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα (προπτυχιακοί)	33	27	46
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: σύνολο φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	59	53	96
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: σύνολο φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	81	66	121

Πηγή: ΕΣΥΕ

Οι διαφορές που παρατηρούνται στις αναλογίες αυτές είναι σημαντικές μεταξύ των τριών τμημάτων. Οι διαφορετικές αναλογίες αντανακλούν τις διαφορές του αριθμού των διδασκόντων και των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα, τις διαφορές στους αριθμούς των φοιτητών που παρατείνουν τις σπουδές τους πέραν των κανονικών εξαμήνων σε κάθε τμήμα, αλλά και το βαθμό στον οποίο τα τρία τμήματα έχουν αναπτύξει προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών και δραστηριοποιούνται στην επίβλεψη διδακτορικών φοιτητών. Έτσι, οι αναλογίες για τις κατηγορίες διδακτικού προσωπικού και φοιτητών είναι μεγαλύτερες στο τμήμα της Θράκης, ενώ ακολουθεί το τμήμα της Αθήνας. Οι μικρότερες αναλογίες παρατηρούνται στο τμήμα της Θεσσαλονίκης (βλέπε παραπάνω πίνακα).

2.5 Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 7 δείχνει τις αναλογίες διοικητικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών. Παρατηρούνται και πάλι σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Οι αναλογίες αυτές είναι γενικά μεγαλύτερες στο τμήμα της Αθήνας και μικρότερες στο τμήμα της Θράκης

Πίνακας 7

Αναλογίες (1:γ) διοικητικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα νομικών σπουδών, 2003/4

Αναλογίες	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Θράκης
Σύνολο διοικητικού προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	433	257	229
Σύνολο διοικητικού προσωπικού: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα	205	128	93
Σύνολο διοικητικού προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	498	309	246

Πηγή: ΕΣΥΕ

Οι διαφορές αυτές μεταξύ των τριών τμημάτων παραμένουν σημαντικές σε όλες τις περιπτώσεις και κατηγορίες φοιτητών (σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών, εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα, σύνολο φοιτητών).

Ο πολύ μεγάλος αριθμός φοιτητών για κάθε μέλος του διοικητικού προσωπικού δείχνει ότι στα τμήματα αυτά, όπως και σε άλλες σχολές και τμήματα των ΑΕΙ, δεν υπάρχει ισχυρή αίσθηση οργανωσιακής αποτελεσματικότητας και των αναγκών σε προσωπικό που αυτή απαιτεί. Όπως παρατηρείται διεθνώς, οι σύγχρονες μεγάλες οργανώσεις (επιχειρήσεις, υπουργεία, οργανισμοί κλπ.) τείνουν να απασχολούν περισσότερο διοικητικό προσωπικό από αυτό που πραγματικά χρειάζονται. Η τάση αυτή προκύπτει από την αύξηση της συνθετότητας του έργου που επιτελούν οι μεγάλες οργανώσεις και από τη διαφοροποίηση και τον κατακερματισμό του έργου τους. Τα στοιχεία για τα τμήματα νομικών σπουδών δείχνουν ότι αυτό δεν συμβαίνει στα ελληνικά ΑΕΙ. Τα τμήματα Νομικής έχουν μεγάλο, σύνθετο και διαφοροποιημένο έργο, ιδίως εξαιτίας της αύξησης του αριθμού των φοιτητών και της ανάπτυξης των μεταπτυχιακών

σπουδών. Εν τούτοις, τα τμήματα αυτά έχουν διοικητικό προσωπικό υποπολλαπλάσιο του αναγκαίου, ως αποτέλεσμα της έλλειψης σχετικής πολιτικής.

Η έλλειψη οργανωσιακής κουλτούρας αποτελεί διαχρονικό πρόβλημα των ελληνικών πανεπιστημίων που εντείνεται. Κάθε χρόνο, οι πρωτοετείς φοιτητές, πριν γνωρίσουν τους καθηγητές τους στα αμφιθέατρα, γνωρίζουν την έλλειψη ενημέρωσης, το συνωστισμό, τις αντιφατικές πληροφορίες και τις ουρές που συνοδεύουν την εμπειρία της εγγραφής νέου φοιτητή στα τμήματα νομικής, όπως και στα αντίστοιχα τμήματα πολιτικής επιστήμης της Αθήνας και των άλλων πόλεων. Στις συνθήκες αυτές το ήδη επιβαρημένο από άλλα καθήκοντα διοικητικό προσωπικό αναπτύσσει άμυνες παρόμοιες με αυτές που συναντά κανείς στη συμπεριφορά των διοικητικού προσωπικού ορισμένων δημόσιων νοσοκομείων (αδιαφορία, τυπολατρία, περιορισμένο ωράριο, κλπ.). Παρά την ένταση του προβλήματος και την εμφανείς αδυναμίες η δημόσια συζήτηση του προβλήματος δεν έχει ουσιαστικά αρχίσει.

3. Προγράμματα σπουδών νομικών τμημάτων

Η ενότητα αυτή εξετάζει ορισμένα χαρακτηριστικά της δομής και του περιεχομένου των προγραμμάτων σπουδών, όπως περιγράφονται στους οδηγούς σπουδών των τμημάτων Νομικής. Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται ο βαθμός ακαμψίας –ευελιξίας των προγραμμάτων σπουδών, ο τρόπος οργάνωσης της μάθησης, καθώς και η θέση των νέων τεχνολογιών και των ξένων γλωσσών στα προπτυχιακά τους προγράμματα σπουδών. Για την καλύτερη κατανόηση των στοιχείων αυτών θα πρέπει να τονιστεί ότι το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τα προγράμματα σπουδών προβλέπει τη διάκριση των μαθημάτων σε υποχρεωτικά, κατ' επιλογήν υποχρεωτικά και προαιρετικά, ενώ ο αριθμητικός περιορισμός αφορά τα κατ' επιλογήν υποχρεωτικά μαθήματα που πρέπει να καλύπτουν τουλάχιστον το 1/4 του προγράμματος σπουδών.

Τμήμα Νομικής του Πανεπιστημίου της Αθήνας

Το Τμήμα Νομικής της Αθήνας έχει μακρά παράδοση υψηλού επιπέδου σπουδών. Μεταξύ των φοιτητών του συγκαταλέγονται πολλοί πρωθυπουργοί της Ελλάδας. Οι βάσεις εισαγωγής, με μόρια στο Τμήμα αυτό είναι οι υψηλότερες μεταξύ όλων των Τμημάτων Νομικής και Πολιτικών Επιστημών.

Το ισχύον πρόγραμμα σπουδών του τμήματος Νομικής Αθήνας έχει διαμορφωθεί από το έτος 1994-1995, οπότε και αναθεωρήθηκε για τελευταία φορά. Στις βασικές αρχές της αναθεώρησης του προγράμματος σπουδών περιλαμβάνονταν η μείωση του συνολικού αριθμού των μαθημάτων και των ωρών διδασκαλίας τους, η συγχώνευση συγγενών μαθημάτων και η εισαγωγή νέων μαθημάτων, η διάκριση και κατανομή τους σε υποχρεωτικά μαθήματα, υποχρεωτικά επιλεγόμενα και ελεύθερης επιλογής, η καθιέρωση επιλογών σεμιναριακών μαθημάτων και η ενίσχυση του προσανατολισμού των σπουδών προς τις ανάγκες της πρακτικής της δικηγορίας. Οι φοιτητές μπορούν να

παρακολουθήσουν μαθήματα εκμάθησης ξένων γλωσσών που προσφέρονται στο διδασκαλείο ξένων γλωσσών του Πανεπιστημίου, αλλά δεν συνεκτιμώνται στον υπολογισμό του βαθμού του πτυχίου τους.

Πιο αναλυτικά, τα μαθήματα του προγράμματος σπουδών του τμήματος Νομικής Αθήνας διακρίνονται σε τρεις ομάδες:

- υποχρεωτικά
- υποχρεωτικά επιλεγόμενα
- μαθήματα ελεύθερης επιλογής.

Τα υποχρεωτικά μαθήματα ανέρχονται σε 31 και κατανέμονται κατά κανόνα σε 4 μαθήματα ανά εξάμηνο, εκτός από το τελευταίο (όγδοο) εξάμηνο, όπου προβλέπονται 3 υποχρεωτικά μαθήματα. Τα μαθήματα υποχρεωτικής επιλογής κατανέμονται σε πέντε ενότητες. Κάθε φοιτητής είναι υποχρεωμένος να επιλέξει, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά του, 6 τουλάχιστον μαθήματα από τους βασικούς κλάδους, «ενότητες» του δικαίου που αντιστοιχούν στους 6 Τομείς του τμήματος. Οι φοιτητές οφείλουν να επιλέξουν 1 τουλάχιστον μάθημα από κάθε ενότητα δηλαδή 6 συνολικά μαθήματα υποχρεωτικής επιλογής. Κάθε φοιτητής υποχρεούται επίσης να επιλέξει 4 τουλάχιστον μαθήματα ελεύθερης επιλογής. Στα προσφερόμενα μαθήματα ελεύθερης επιλογής περιλαμβάνονται και μαθήματα που οργανώνονται σε μορφή σεμιναρίου. Τα σεμινάρια είναι ολιγομελή και οι φοιτητές εκπονούν και παρουσιάζουν εργασίες. Το ισχύον πρόγραμμα σπουδών προβλέπει τη διδασκαλία τουλάχιστον 12 σεμιναρίων που μπορούν με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης να διπλασιαστούν.

Για τη λήψη του πτυχίου απαιτείται η επιτυχής εξέταση σε 41 συνολικά μαθήματα. Από αυτά, 31 είναι υποχρεωτικά μαθήματα και δέκα (10) επιλεγόμενα μαθήματα, από τα οποία 6 είναι υποχρεωτικής επιλογής και 4 ελεύθερης επιλογής. Στη Νομική της Αθήνας, η δομή του προγράμματος είναι σαφώς βελτιωμένη σε σύγκριση με εκείνη των δεκαετιών του 1970 και 1980, όταν δηλαδή οι φοιτητές δεν είχαν καθόλου μαθήματα επιλογής, και λάμβαναν μια γενική νομική παιδεία, συχνά ασύνδετη με την πρακτική.

Στο πρόγραμμα σπουδών του τμήματος έχει εισαχθεί σύστημα διδακτικών μονάδων (δ.μ.) για κάθε εξαμηνιαίο μάθημα. Η δ.μ. αντιστοιχεί σε μία εβδομαδιαία ώρα διδασκαλίας επί ένα εξάμηνο όταν πρόκειται για αυτοτελή διδασκαλία μαθήματος και σε μία μέχρι τρεις εβδομαδιαίες ώρες διδασκαλίας ή εξάσκησης επί ένα εξάμηνο για το υπόλοιπο εκπαιδευτικό έργο. Στο πρόγραμμα σπουδών μπορεί να ορίζονται προαπαιτούμενα μαθήματα, όχι περισσότερα από το 1/5 των μαθημάτων που απαιτούνται για τη λήψη του πτυχίου.

Αξίζει τέλος να αναφερθεί ότι ανατίθεται η προσφορά σειράς μαθημάτων σε ξένες γλώσσες σε μέλη του προσωπικού του τμήματος, προκειμένου να διευκολύνουν τη συμμετοχή του τμήματος σε διεθνή προγράμματα ανταλλαγών φοιτητών.

Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Το πρόγραμμα σπουδών του τμήματος ισχύει από το ακαδημαϊκό έτος 1993/94. Σύμφωνα με τον οδηγό σπουδών του τμήματος, τα μαθήματα διακρίνονται σε υποχρεωτικά, υποχρεωτικά επιλεγόμενα και ελεύθερες επιλογές, ενώ σε κάθε μάθημα αντιστοιχούν διδακτικές μονάδες.

Για τη λήψη του πτυχίου κάθε φοιτητής απαιτείται να συγκεντρώσει 166 δ.μ.. Από αυτές, οι 123 δ.μ. αντιστοιχούν σε 33 μαθήματα που είναι υποχρεωμένος να παρακολουθήσει οπωσδήποτε κάθε φοιτητής και οι 43 δ.μ. σε μαθήματα επιλογής (14 μαθήματα). Τα μαθήματα επιλογής υποδιαιρούνται σε μαθήματα ειδικής επιλογής και μαθήματα γενικής επιλογής. Τα μαθήματα ειδικής επιλογής είναι (σε απόλυτο αριθμό) 9 και πρέπει να είναι ένα από κάθε ενότητα του δικαίου, με σύνολο 23 δ.μ. Τα μαθήματα γενικής επιλογής είναι 5, με σύνολο 20 δ.μ. Τα μαθήματα γενικής επιλογής μπορούν να είναι και από άλλα τμήματα του πανεπιστημίου. Δεν υπάρχουν προαπαιτούμενα και εξαρτώμενα μαθήματα.

Η παρακολούθηση μαθημάτων ξένης γλώσσας είναι προαιρετική. Ο βαθμός της εξέτασης δεν υπολογίζεται στο βαθμό του πτυχίου, αλλά μπορεί να αναγράφεται στο πιστοποιητικό σπουδών που χορηγεί το τμήμα. Στα μαθήματα γενικής επιλογής οι φοιτητές του τμήματος μπορούν να επιλέξουν και μάθημα διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα και μπορούν να το αξιοποιήσουν βοηθώντας εθελοντικά κωφούς φοιτητές που παρακολουθούν μαθήματα στο πανεπιστήμιο.

Τμήμα Νομικής Πανεπιστημίου Θράκης

Τα μαθήματα του προγράμματος σπουδών διακρίνονται σε υποχρεωτικά και υποχρεωτικά κατ' επιλογήν. Ο συνολικός αριθμός μαθημάτων που απαιτείται για τη λήψη του πτυχίου είναι 45. Από αυτά 36 είναι υποχρεωτικά και 9 είναι υποχρεωτικά κατ' επιλογήν μαθήματα. Η ξένη γλώσσα περιλαμβάνεται στα κατ' επιλογήν υποχρεωτικά μαθήματα του τμήματος των πρώτων 6 εξαμήνων του προγράμματος.

Συνοπτικά, τα προγράμματα σπουδών των τμημάτων Νομικής παρουσιάζουν μεγαλύτερη ακαμψία σε σύγκριση με άλλα γνωστικά πεδία (π.χ. πολιτικές επιστήμες, βλέπε παρακάτω). Παρά ταύτα, φαίνεται ότι κατά την πιο πρόσφατη αναμόρφωση των προγραμμάτων αυτών, έχουν σημειωθεί προσπάθειες μείωσης της ακαμψίας τους με την αύξηση της δυνατότητας επιλογών των φοιτητών και εισαγωγή εναλλακτικών μεθόδων διδασκαλίας (π.χ. σεμινάρια).

Η εκμάθηση, όμως, ξένων γλωσσών στα 2 παλαιότερα νομικά τμήματα της χώρας είναι προαιρετική και δεν συμπεριλαμβάνονται στον υπολογισμό του βαθμού του πτυχίου. Εξάιρεση αποτελεί το τμήμα του Πανεπιστημίου της Θράκης όπου οι ξένες γλώσσες περιλαμβάνεται στα κατ' επιλογήν υποχρεωτικά μαθήματα.

Στους οδηγούς σπουδών και τις ιστοσελίδες των τμημάτων δεν φαίνεται να προβλέπεται η εκμάθηση και χρήση των νέων τεχνολογιών ούτε και η δυνατότητα εκπόνησης πτυχιακών εργασιών των φοιτητών.

4. Ετεροαπασχόληση διδακτικού προσωπικού

Οι όροι απασχόλησης των μελών ΔΕΠ των πανεπιστημίων διαμορφώνονται με βάση το Νόμο 2530/1997 (άρθρα 1-6) και διακρίνονται σε δύο κατηγορίες α) πλήρους και β) μερικής απασχόλησης. Στην κατηγορία της πλήρους απασχόλησης προβλέπεται και η δυνατότητα των μελών ΔΕΠ να αμείβονται -μεταξύ άλλων- και από:

«ε. να αμείβονται από κάθε είδους έργο,...

ζ. να ασκούν ελεύθερο επάγγελμα,...

η. να διδάσκουν στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σε δημόσιες σχολές, σε δημόσια Ι.Ε.Κ. και Κ.Ε.Κ., ή να παρέχουν διδακτικό ή διευθυντικό έργο στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και Περιφερειακών Επιμορφωτικών Κέντρων,

ι. να συμμετέχουν ως έμμισθα μέλη σε δύο κατ' ανώτατο όριο επιτροπές και διοικητικά συμβούλια του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, στις οποίες προβλέπεται υποχρεωτικώς εκ του νόμου η συμμετοχή τους, καθώς και σε Διοικούσες Επιτροπές ΑΕΙ και ως μέλη της Ακαδημίας Αθηνών, ως μέλη ή επιστημονικοί συνεργάτες του Επιστημονικού Συμβουλίου, της Επιστημονικής Επιτροπής και Επιτροπών της Βουλής, [καθώς και ως μέλη των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών, εξαιρουμένων των Προέδρων τους],

ια. να ασκούν χωρίς αμοιβή, συμπεριλαμβανομένης και της κατ' αποκοπήν αποζημίωσης, κάθε είδους έργο ή δραστηριότητα».(Βλέπε Κλάδης & Πανούσης, 2004).

Όσον αφορά τα μέλη ΔΕΠ που ασκούν ελεύθερο νομικό επάγγελμα, οι δυνατότητες τους καθορίζονται από τον Κώδικα Δικηγόρων, τη σχετική νομολογία και τις πρακτικές των Δικηγορικών Συλλόγων της χώρας (βλέπε σχετικά π.χ. Κωνσταντίνου, 2000).

Δεν είναι γνωστός ο βαθμός αξιοποίησης των δυνατοτήτων αυτών από τα μέλη ΔΕΠ των νομικών τμημάτων, τα πρόσθετα έσοδα που τους αποφέρουν και το συνολικό μέγεθος της ετεροαπασχόλησης, ούτε και οι μεταξύ τους διαφορές. Η εντύπωση που επικρατεί, όμως, είναι ότι η ετεροαπασχόληση είναι σημαντική, ενώ δημιουργεί και

συντεχνιακού χαρακτήρα συγκρούσεις με τα άλλα μέλη των δικηγορικών συλλόγων που δεν είναι μέλη ΔΕΠ.

Επιπλέον, δεν γνωρίζουμε τα στοιχεία για την κατανομή των μελών ΔΕΠ στις κατηγορίες πλήρους και μερικής απασχόλησης. Ενδεικτικά, μπορούμε να αναφέρουμε ότι στη Νομική Αθήνας κατά το τρέχον έτος (2005-2006) 97 μέλη ΔΕΠ (εκ των οποίων 30 γυναίκες) ήταν πλήρους απασχόλησης και 8 (όλοι άνδρες) ήταν μερικής απασχόλησης³.

Θα πρέπει όμως να τονιστεί ότι η ομοιόμορφη αντιμετώπιση των μελών ΔΕΠ νομικής από το κράτος, ανεξάρτητα από το μέγεθος της εξωπανεπιστημιακής τους δραστηριότητας, δεν διαμορφώνει ένα πλαίσιο κινήτρων που να ευνοεί τη μεγαλύτερη αφοσίωση του προσωπικού των τμημάτων Νομικής στα ακαδημαϊκά τους καθήκοντα.

---

³ Η πληροφορία αυτή μας δόθηκε από τη γραμματεία του τμήματος Νομικής Αθήνας.

5 Έρευνα στις νομικές επιστήμες

Πρόσφατη έρευνα (Χατζής, 2005) σχετικά με την διεθνή παρουσία των ελλήνων επιστημόνων στην Κοινωνική Επιστήμη, στο Δίκαιο και στη Φιλοσοφία παρουσίασε συγκριτικά στοιχεία για τις 25 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αφορούν τον αριθμό δημοσιεύσεων σε 100 διεθνή αγγλόφωνα επιστημονικά περιοδικά, τη συμμετοχή στη διεύθυνση των επιστημονικών περιοδικών και την κατάταξη των ελληνικών πανεπιστημίων, την χρονική περίοδο 2000-2004. Παρουσιάζουμε την έρευνα αυτή, με την επιφύλαξη της περιορισμένης σημασίας της, δεδομένου ότι οι περισσότεροι καθηγητές Νομικής στη χώρα μας έχουν αποκτήσει διδακτορικά από γαλλικά ή γερμανικά πανεπιστήμια. Κατά συνέπεια, η διεθνής παρουσία τους δεν στόχευε σε αμερικάνικα ή αγγλικά νομικά περιοδικά.

Τα κυριότερα συμπεράσματα της έρευνας αυτής ήταν τα εξής:

«α) Η Ελλάδα έχει μια αξιοπρεπή παρουσία η οποία οφείλεται κυρίως σε δημοσιεύσεις νέων επιστημόνων που έχουν σπουδάσει στον αγγλοσαξονικό χώρο.

β) Η διεθνής παρουσία στο χώρο της Νομικής επιστήμης οφείλεται κυρίως σε επιστήμονες άλλων κλάδων (47,4% των ελληνικών δημοσιεύσεων) και σε υποψηφίους διδάκτορες (15,8%) και λιγότερο σε μέλη ΔΕΠ των νομικών σχολών (36,8%).

γ) Αντίθετα, η συνεργασία των ελλήνων επιστημόνων στη διεύθυνση και στελέχωση των διεθνών επιστημονικών περιοδικών είναι ανύπαρκτη (τουλάχιστον στο δείγμα που εξετάσαμε)» (σελ. 200-201).

Όσον αφορά την κατάταξη των ελληνικών πανεπιστημίων στο γνωστικό πεδίο της νομικής επιστήμης η έρευνα αυτή (που εξέτασε 34 αγγλόφωνα περιοδικά νομικής επιστήμης) βρήκε ότι προηγείται το Πανεπιστήμιο της Αθήνας με 7 δημοσιεύσεις (εκ των οποίων οι 4 από μέλη του τμήματος Νομικής), ενώ ακολουθούν το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (τμήμα Νομικής), και το Πάντειο Πανεπιστήμιο (τμήμα Κοινωνιολογίας) με 2

δημοσιεύσεις, το Πανεπιστήμιο της Θράκης (τμήμα Νομικής), 1 δημοσίευση, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου (1), και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (1). Οι δύο από τις τέσσερις δημοσιεύσεις μελών του τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου της Αθήνας προέρχονται από τον ίδιο συγγραφέα. Τρεις δημοσιεύσεις προέρχονται από υποψήφιους διδάκτορες (2 του τμήματος Νομικής του Πανεπιστημίου της Θράκης και 1 από το τμήμα νομικής του Πανεπιστημίου της Αθήνας).

Ο συγγραφέας του άρθρου (Χατζής, 2005) εκτιμά ότι η διεθνής αυτή παρουσία των ελλήνων επιστημόνων «πιθανόν να οφείλεται στην φθίνουσα πορεία των δημοσιεύσεων όσων επιστρέφουν από το εξωτερικό στην Ελλάδα» (σελ. 201). Ως προς τις αιτίες τις φθίνουσας πορείας που διαπιστώνει αναφέρει ως σημαντικότερες τις αμοιβές των ελλήνων πανεπιστημιακών σε σύγκριση με εκείνες των ευρωπαϊών συναδέλφων τους, την υποχρηματοδότηση των ελληνικών πανεπιστημίων, την αδιαφορία του κράτους για την έρευνα, και την έλλειψη διαδικασιών εξωτερικής αξιολόγησης που δημιουργούν σοβαρά αντικίνητρα στην παραγωγή έργου. Όπως τονίζει ο συγγραφέας «οι χαμηλές αμοιβές και η έλλειψη οικονομικής υποστήριξης της έρευνας οδηγεί πολλούς σε αναζήτηση πρόσθετου εισοδήματος σε ελεύθερα επαγγέλματα (προφανώς σε βάρος της έρευνας όταν αυτή δεν αποδίδει οικονομικά)». Θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι η παραπάνω έρευνα δεν περιλαμβάνει μη - αγγλόφωνα περιοδικά.

6. Συμπεράσματα

Η μελέτη των παραπάνω στοιχείων για τις νομικές σπουδές στα ελληνικά πανεπιστήμια έδειξε σημαντικές διαφορές στην οργάνωση, τα χαρακτηριστικά και τις συνθήκες λειτουργίας των αντίστοιχων τμημάτων. Αξίζει καταρχάς να τονιστεί ότι η ανάπτυξη των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών σε συνδυασμό με τις δυνατότητες εκπόνησης διδακτορικών σπουδών και στα τρία τμήματα νομικών σπουδών αποτελεί εξέλιξη που ευνοεί την ανάπτυξη των νομικών επιστημών στην Ελλάδα.

Οι αδυναμίες που διαπιστώνονται και οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων, αφορούν κυρίως τους συνολικούς αριθμούς διδασκόντων, διοικητικού προσωπικού και φοιτητών, τις μεταξύ τους αναλογίες, την ετεροαπασχόληση του διδακτικού προσωπικού, καθώς και τη διαφορετική οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών.

Ανάμεσα στα σημαντικότερα προβλήματα και αδυναμίες των τμημάτων νομικών σπουδών μπορούμε να ξεχωρίσουμε:

- την ετεροαπασχόληση των μελών του διδακτικού προσωπικού,
- και τους αριθμούς των φοιτητών σε συνδυασμό με τις προοπτικές απασχόλησής τους οι οποίες δεν είναι πλέον εξασφαλισμένες όπως συνέβαινε στο παρελθόν (ανεργία νέων δικηγόρων).

Η ετεροαπασχόληση βασίζεται στην αξιοποίηση του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου εργασιακών σχέσεων στα ελληνικά πανεπιστήμια σε συνδυασμό με το ύψος των αμοιβών, χωρίς ουσιαστικές εξισορροπητικές διαφοροποιήσεις. Οι εργασιακές σχέσεις του διδακτικού προσωπικού στα ελληνικά πανεπιστήμια και οι κατοχυρωμένες δυνατότητές του στην άσκηση νομικού επαγγέλματος και παροχή νομικών υπηρεσιών, φαίνεται ότι διαμορφώνουν ένα πλαίσιο κινήτρων που δεν εξασφαλίζει πάντα και με επάρκεια την εκπλήρωση των ακαδημαϊκών και ερευνητικών καθηκόντων των μελών του προσωπικού, την περαιτέρω ανάπτυξη της νομικής επιστήμης και τη βέλτιστη ποιότητα των παρεχόμενων νομικών σπουδών στην Ελλάδα.

Ο μεγάλος αριθμός των φοιτητών, οι δυσμενείς τους αναλογίες με το διδακτικό και διοικητικό προσωπικό, τα σημαντικά ποσοστά παράτασης της ολοκλήρωσης (ή και εγκατάλειψης) των σπουδών, σε συνδυασμό με τις συνθήκες μετάβασης και εξέλιξης στην αγορά εργασίας των αποφοίτων των νομικών τμημάτων και τον υπερπληθωρισμό των δικηγόρων, διαμορφώνουν δεδομένα που δείχνουν ότι η συνολική πολιτική στον χώρο των νομικών επιστημών και σπουδών χρειάζεται ριζική επανεξέταση.

Σημαντική αδυναμία αποτελεί επίσης η χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό των τμημάτων αυτών, ιδιαίτερα στις ανώτερες καθηγητικές βαθμίδες. Ενθαρρυντικό στοιχείο ως προς την ισότιμη συμμετοχή των φύλων αποτελεί η περισσότερο αυξημένη παρουσία τους στις κατώτερες βαθμίδες.

Οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στα ελληνικά πανεπιστήμια γενικά αντανακλώνται και στα τμήματα νομικών σπουδών και δεν φαίνεται να επιτρέπουν την καλύτερη δυνατή αξιοποίηση των δημοσίων πόρων. Οι δυσμενείς συνθήκες δεν διασφαλίζουν με επάρκεια τη βέλτιστη ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης και την ανάπτυξη σύγχρονων δεξιοτήτων των φοιτητών.

Οι παράγοντες που διαμορφώνουν τις διαφορές μεταξύ των τριών νομικών τμημάτων αλλά και των πανεπιστημίων ευρύτερα δεν έχουν διερευνηθεί συστηματικά. Αξίζει όμως να τονιστεί ότι, σε αντίθεση με άλλες περιπτώσεις, οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων Νομικής και ορισμένες αδυναμίες τους δεν μπορούν να ερμηνευθούν πλήρως με βάση το χρόνο ίδρυσης των νομικών τμημάτων. Το νεώτερο από αυτά τα τμήματα (Νομική Θράκης) έχει συμπληρώσει περισσότερα από τριάντα χρόνια λειτουργίας. Φαίνεται όμως πιθανό ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, οι παράγοντες αυτοί είναι κοινοί με άλλα γνωστικά πεδία, συνδέονται με ευρύτερα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του πανεπιστημιακού συστήματος και αντανακλούν τις επιλογές της κρατικής πολιτικής. Παρά την ανάγκη περισσότερης έρευνας στο χώρο αυτό, το συμπέρασμα που εξάγεται από τη δική μας μελέτη με μεγαλύτερη βεβαιότητα είναι ότι *η κυριαρχία της εξισωτικής λογικής στην αντιμετώπιση των ιδρυμάτων και ο ασφυκτικός έλεγχος τους από το κράτος, δεν οδηγεί*

*σε ομοιόμορφα αποτελέσματα στις συνθήκες που ορίζουν τη λειτουργία ούτε των ιδρυμάτων
ούτε των επί μέρους τμημάτων του ίδιου γνωστικού αντικειμένου.*

Β. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Εισαγωγικά

1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων πολιτικών επιστημών
  - 1.1 Εσωτερική διάρθρωση των τμημάτων πολιτικών επιστημών
2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών
  - 2.1 Τακτικό Διδακτικό –Ερευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο
  - 2.2 Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό
    - 2.2.1 Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού
  - 2.3 Φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών
  - 2.4 Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού
  - 2.5 Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού
- 3 Προγράμματα σπουδών τμημάτων πολιτικής επιστήμης
4. Συμπεράσματα

Εισαγωγικά

Σημαντικές εξελίξεις έχουν πρόσφατα σημειωθεί στην οργάνωση και ανάπτυξη των σπουδών πολιτικών επιστημών της χώρας. Στα κύρια χαρακτηριστικά των πρόσφατων εξελίξεων σ' αυτό το γνωστικό πεδίο περιλαμβάνονται τα εξής:

- η αποσύνδεση των πολιτικών επιστημών από τις επιστήμες διοίκησης (παράδειγμα Παντείου Πανεπιστημίου)
- η σύνδεση των πολιτικών επιστημών με άλλα γνωστικά πεδία στην κατεύθυνση της διεπιστημονικότητας (π.χ. ιστορία)
- η αποσύνδεση της πολιτικής επιστήμης από τις διεθνείς και ευρωπαϊκές σπουδές με την ξεχωριστή οργάνωση των τελευταίων σε αυτόνομα τμήματα και με την ίδρυση νέων τμημάτων (Πάντειο Πανεπιστήμιο, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας)
- η ένταξη των πολιτικών επιστημών σε τμήματα που εξειδικεύονται σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές (π.χ. μεσογειακών σπουδών, βαλκανικών σπουδών κ.ά.)

Στη μελέτη αυτή θα εξετάσουμε πιο συστηματικά ορισμένα χαρακτηριστικά των σπουδών στα τέσσερα τμήματα πολιτικής επιστήμης της χώρας (Αθηνών, Παντείου, Θεσσαλονίκης, Κρήτης).

1. Καταγραφή, δομή και διάρθρωση τμημάτων πολιτικών επιστημών

Οι πολιτικές επιστήμες αναπτύσσονται κυρίως στα παρακάτω πανεπιστημιακά τμήματα (σε παρένθεση η χρονολογία ίδρυσης τους):

- Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης- Πανεπιστήμιο Αθηνών (1982)
- Τμήμα Πολιτικών Επιστημών – Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (1999)

- Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας- Πάντειο Πανεπιστήμιο (1997)
- Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης- Πανεπιστήμιο Κρήτης (1999)

Παρατηρούμε ότι, με εξαίρεση το τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου της Αθήνας, τα τρία από τα τέσσερα τμήματα πολιτικών επιστημών έχουν ιδρυθεί πολύ πρόσφατα. Η εξέλιξη αυτή σημειώθηκε στο πλαίσιο της πολιτικής διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης που ακολούθηθηκε τα τελευταία 10-15 χρόνια. Στο χώρο των πολιτικών επιστημών η διεύρυνση πραγματοποιήθηκε είτε με τη δημιουργία νέων τμημάτων (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Πανεπιστήμιο Κρήτης), είτε με την αυτονόμηση παλαιότερων τμημάτων από τις επιστήμες δημόσιας διοίκησης και την ανασύστασή τους στην κατεύθυνση της διεπιστημονικότητας με την ιστορική επιστήμη (η περίπτωση του τμήματος πολιτικής επιστήμης του Παντείου πανεπιστημίου).

Η αυτονόμηση των τμημάτων πολιτικής επιστήμης από τις επιστήμες δημόσιας διοίκησης δεν έχει ακολουθηθεί στην περίπτωση του τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πριν από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1982, οι πολιτικές επιστήμες αναπτύσσονταν σε ενιαίες σχολές μαζί με άλλες επιστήμες και κυρίως τη δημόσια διοίκηση (όπως στο Πάντειο Πανεπιστήμιο και το Πανεπιστήμιο Αθηνών), τις νομικές σπουδές (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και Αθήνας) και τις οικονομικές επιστήμες.

1.1 Εσωτερική διάρθρωση των τμημάτων πολιτικών επιστημών

Σημαντικές διαφορές διαπιστώνονται στην εσωτερική συγκρότηση των τμημάτων πολιτικών επιστημών σε εξειδικευμένους τομείς.

Το *Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών* που άρχισε την ανεξάρτητη λειτουργία του από το 1982, είναι σήμερα οργανωμένο σε τέσσερις τομείς που αντιστοιχούν σε επιμέρους γνωστικά πεδία, ως εξής:

1. Τομέας Πολιτικής Επιστήμης
2. Τομέας Κοινωνικής Θεωρίας και Κοινωνιολογίας

3. Τομέας Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
4. Τομέας Διοικητικής Επιστήμης

Στο Τμήμα αυτό λειτουργούν 9 εξειδικευμένα εργαστήρια που υποστηρίζουν την έρευνα και τη διδασκαλία των μελών του τμήματος: Συγκεκριμένα λειτουργούν:

1. Εργαστήριο Διοικητικών Επιστημών
2. Εργαστήριο Ελληνογερμανικών Σχέσεων
3. Εργαστήριο Ελληνικής Πολιτικής
4. Εργαστήριο Ευρωπαϊκής Ενοποίησης και Πολιτικής
5. Ευρωπαϊκό Κέντρο Τεκμηρίωσης
6. Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς
7. Εργαστήριο Πληροφορικής
8. Εργαστήριο Πολιτικής Επικοινωνίας
9. Κέντρο Αριστείας Jean Monnet στην Ευρωπαϊκή Πολιτική.

Στο τμήμα αυτό λειτουργούν τέσσερα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών ως εξής:

1. Πολιτική Επιστήμη και Κοινωνιολογία
2. Ευρωπαϊκές και Διεθνείς Σπουδές
3. Κράτος και Δημόσια Πολιτική
4. Σπουδές Νοτιοανατολικής Ευρώπης

Ιδιαίτερη αναφορά αξίζει να γίνει στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Σπουδές Νοτιοανατολικής Ευρώπης» που ξεκίνησε το 1999/2000. Το πρόγραμμα είναι προϊόν διεθνούς διαπανεπιστημιακής συνεργασίας στο πλαίσιο του Δικτύου Πανεπιστημίων της Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Universities/Southeastern Europe, Project U/SEE). Στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του προγράμματος περιλαμβάνονται η διεθνής σύνθεση των φοιτητών που προέρχονται κυρίως από χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης και από άλλες χώρες και το γεγονός ότι η διδασκαλία πραγματοποιείται στην αγγλική γλώσσα.

Στο τμήμα αυτό προσφέρεται και πρόγραμμα μαθημάτων διδακτικής κοινωνικών επιστημών (2 εξάμηνα), η επιτυχής ολοκλήρωση του οποίου οδηγεί σε βεβαίωση

διδασκαλίας επάρκειας. Προσφέρεται επίσης μάθημα χρήσης ηλεκτρονικού υπολογιστή στην κοινωνική έρευνα. Η παρακολούθηση των μαθημάτων αυτών είναι προαιρετική και εκτός βαθμολογίας.

Η εσωτερική διάρθρωση σε τομείς εξειδίκευσης του *Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου* έχει ως εξής:

1. Τομέας Ευρωπαϊκών Σπουδών
2. Τομέας Κοινωνικής και Πολιτικής Θεωρίας
3. Τομέας Νεώτερης Ιστορίας
4. Τομέας Πολιτικής Κοινωνιολογίας και Συγκριτικής Πολιτικής Ανάλυσης
5. Τομέας Πολιτικών Συστημάτων

Στο τμήμα αυτό λειτουργούν 2 ερευνητικά κέντρα:

1. Ελληνικό Κέντρο Πολιτικών Ερευνών
2. Κέντρο Έρευνας Νεώτερης Ιστορίας

Στο τμήμα λειτουργούν 2 μεταπτυχιακά προγράμματα ως εξής:

1. Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία
2. Ευρωπαϊκές Σπουδές

Τα Τμήματα Πολιτικής Επιστήμης των πανεπιστημίων της Κρήτης και της Θεσσαλονίκης δεν φαίνεται (στις ιστοσελίδες τους) να έχουν ακόμα οργανωθεί εσωτερικά σε τομείς. Όπως φαίνεται στον οδηγό σπουδών του Τμήματος της Κρήτης η έμφαση του τμήματος κατευθύνεται στην διεπιστημονική προσέγγιση και στις εξής θεματικές ενότητες:

1. Πολιτική Θεωρία και Κρατικές Πολιτικές
2. Συγκριτική και Ευρωπαϊκή Πολιτική
3. Πολιτική και Ιστορική Κοινωνιολογία

Στο τμήμα της Κρήτης έχει πρόσφατα ξεκινήσει η λειτουργία του μεταπτυχιακού προγράμματος «Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία» ενώ στο τμήμα της

Θεσσαλονίκης προβλέπεται η λειτουργία μεταπτυχιακού προγράμματος το επόμενο ακαδημαϊκό έτος (2006-2007).

2. Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό και φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών

Η ενότητα αυτή εξετάζει τη σύνθεση και τα κύρια χαρακτηριστικά:

- του διδακτικού προσωπικού
- του διοικητικού προσωπικού
- των φοιτητών

των τμημάτων πολιτικών επιστημών της χώρας και τις μεταξύ τους αναλογίες.

2.1 Τακτικό Διδακτικό –Ερευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ): βαθμίδα και φύλο

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει την κατανομή των τακτικών μελών του Διδακτικού-Ερευνητικού προσωπικού (ΔΕΠ) στα τέσσερα τμήματα πολιτικής επιστήμης της χώρας

Πίνακας 1

Μέλη ΔΕΠ τμημάτων πολιτικών επιστημών, ανά φύλο και βαθμίδα, 2003/4

Τμήματα Πολιτικών Επιστημών	Καθηγητές		Αναπληρωτές Καθηγητές		Επίκουροι Καθηγητές		Λέκτορες		Σύνολο	
	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ
Αθήνας	20	1	9	2	7	1	4	3	40	7
Θεσσ/κης	3	0	1	0	1	0	8	0	13	0
Κρήτης	0	0	7	1	3	0	4	1	14	2
Παντείου	7	0	11	3	5	3	4	1	27	7
Σύνολο	30	1	28	6	16	4	20	5	94	16

Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ,

Ο συνολικός αριθμός των μελών ΔΕΠ που υπηρετεί στα 4 τμήματα πολιτικής επιστήμης της χώρας είναι 94. Από αυτούς 16 είναι γυναίκες που αντιστοιχεί στο 17% του συνόλου. Από το σύνολο των μελών ΔΕΠ (94) σχεδόν το 1/3 είναι Καθηγητές (30). Η κατανομή του

συνόλου των μελών ΔΕΠ στις 4 βαθμίδες δεν παρουσιάζει τη μορφή της ιεραρχικής, αλλά της «ανεστραμμένης» πυραμίδας, με τους μεγαλύτερους αριθμούς του προσωπικού να συγκεντρώνεται στις ανώτερες βαθμίδες. Μόνο 1 γυναίκα είναι Καθηγήτρια σε ένα (Αθήνας) από τα τέσσερα τμήματα. Η συμμετοχή των γυναικών, αν και βελτιώνεται στις κατώτερες βαθμίδες, παραμένει εξαιρετικά μικρή.

2.2 Διδακτικό και διοικητικό προσωπικό

Ο Πίνακας 2 δείχνει τους αριθμούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού. Παρατηρούμε ότι τα τέσσερα τμήματα πολιτικών επιστημών διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους ως προς το συνολικό αριθμό του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού και ως προς τα χαρακτηριστικά τους .

Πίνακας 2

Διδακτικό & Διοικητικό Προσωπικό τμημάτων πολιτικών επιστημών, 2003/4

Τμήματα Πολιτικών Επιστημών	Διδακτικό προσωπικό								Διοικητικό προσωπικό	
	Συν διδακτικού προσωπικού		Τακτικό προσωπικό		Έκτακτο		Άλλο & βοηθητικό			
	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ
Αθήνας	47	12	40	7	3	1	4	4	13	10
Θεσσ/κης	22	7	13	0	9	7	0	0	13	11
Κρήτης	27	5	14	2	12	2	1	1	4	4
Παντείου	35	14	27	7	4	3	4	4	5	5
Σύνολο	131	38	95	16	28	13	9	9	35	30

Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ,

Το τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου της Αθήνας με 47 μέλη διδακτικού προσωπικού (εκ των οποίων οι 40 τακτικό προσωπικό) και το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου με 35 (εκ των οποίων οι 27 τακτικό προσωπικό) είναι τα δύο μεγαλύτερα με βάση το προσωπικό τους. Τα δύο πιο πρόσφατα ιδρυθέντα τμήματα έχουν μικρότερο αριθμό διδακτικού προσωπικού

(27 το τμήμα της Κρήτης και 22 της Θεσσαλονίκης) και ακόμα μικρότερο αριθμό τακτικού προσωπικού (14 και 13 αντίστοιχα). Οι διαφορές αυτές που, σε μεγάλο βαθμό, αντανακλούν το χρόνο ίδρυσης και λειτουργίας του κάθε τμήματος δείχνουν παράλληλα και τη σπουδαιότητα του έκτακτου προσωπικού στα νέα τμήματα αυτά για τη λειτουργία τους.

Το διοικητικό προσωπικό κάθε τμήματος δεν είναι ανάλογο του μεγέθους του προσωπικού του. Έτσι, στα τμήματα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης απασχολείται μεγαλύτερος αριθμός διοικητικού προσωπικού (13) από ότι στα τμήματα της Κρήτης και του Παντείου (4 & 5 αντίστοιχα).

2.2.1 Αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 3 δείχνει τις αναλογίες (1:χ) διδακτικού (συνόλου και τακτικού) και διοικητικού προσωπικού στα τμήματα πολιτικής επιστήμης. Παρατηρούμε διαφορές μεταξύ τους ως εξής: Στο τμήμα της Θεσσαλονίκης η αναλογία (του τακτικού και του συνόλου του διδακτικού προσωπικού) είναι η μικρότερη, ενώ στα τμήματα του Παντείου και της Κρήτης η μεγαλύτερη.

Πίνακας 3

Αναλογίες (1:χ) διδακτικού και διοικητικού προσωπικού, 2003/4

	Σύνολο διδακτικού/ σύνολο διοικητικού	Τακτικό διδακτικού / σύνολο διοικητικού
Αθήνας	4	3
Θεσσ/κης	2	1
Κρήτης	7	4
Πάντειο	7	5

Πηγή: ΕΣΥΕ

Παρατηρούμε σημαντικές διαφορές μεταξύ των τμημάτων πολιτικών επιστημών ως προς τις αναλογίες του (συνόλου και τακτικού) διδακτικού και διοικητικού προσωπικού. Δεν

είναι σαφείς οι παράγοντες που καθορίζουν αυτές τις διαφορές. Δεν φαίνεται όμως να μπορούν να συσχετιστούν με το χρόνο ίδρυσης των τμημάτων.

2.3 Φοιτητές τμημάτων πολιτικών επιστημών

Ο Πίνακας 4 δείχνει το συνολικό αριθμό των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι, είτε στα κανονικά εξάμηνα είτε πέραν των κανονικών εξαμήνων, στα τμήματα πολιτικών επιστημών της χώρας και ανά επίπεδο σπουδών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί, διδακτορικοί φοιτητές).

Πίνακας 4

Εγγεγραμμένοι φοιτητές στα τμήματα πολιτικών επιστημών, ανά κατηγορία και επίπεδο σπουδών, 2003/2004

Τμήματα Πολιτικών Επιστημών	Κανονικά εξάμηνα		Πέραν κανονικών εξαμήνων		Σύνολο εγγεγραμμένων		Μεταπτυχιακοί		Διδακτορικοί	
	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ	Σ	Θ
Αθήνας	1915	1226	2568	1324	4483	2550	766	456	9	5
Θεσσ/κης	663	421	0	0	663	421	-	-	-	-
Κρήτης	424	243	50	32	474	275	24	17	11	4
Παντείου	801	522	224	104	1025	-	-	-	-	-
Σύνολο	3803	2412	2842	1460	6645	3246	790	473	20	9

Σ=Σύνολο, Θ=Θήλεις, Πηγή: ΕΣΥΕ,

Παρατηρούμε ότι τα τέσσερα τμήματα πολιτικών επιστημών της χώρας διαφέρουν σημαντικά ως προς το σύνολο του φοιτητικού τους πληθυσμού. Οι διαφορές αυτές αντανακλούν κυρίως το χρόνο ίδρυσης των τμημάτων αυτών. Στο παλαιότερο τμήμα της Αθήνας είναι εγγεγραμμένος ο μεγαλύτερος αριθμός φοιτητών (4.483) ενώ στο τμήμα της Κρήτης ο μικρότερος (474). Σημαντικές είναι και οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων αυτών ως προς τους αριθμούς των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα, αλλά και στον αριθμό εκείνων που παρατείνουν τις σπουδές τους πέραν των κανονικών εξαμήνων. Στο παλαιότερο τμήμα της Αθήνας είναι εγγεγραμμένος ο μεγαλύτερος αριθμός φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα (1.915), ενώ στο τμήμα της Κρήτης ο μικρότερος (424). Ο αριθμός των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένος πέραν των

κανονικών εξαμήνων είναι επίσης μεγαλύτερος στο τμήμα της Αθήνας (2.568) και του Παντείου (224). Στο τμήμα της Θεσσαλονίκης δεν υπάρχουν εγγεγραμμένοι φοιτητές πέραν των κανονικών εξαμήνων διότι το τμήμα άρχισε να δέχεται φοιτητές το 2000/1.

Στο τμήμα της Αθήνας είναι εγγεγραμμένος ο μεγαλύτερος αριθμός μεταπτυχιακών φοιτητών (766). Στα τμήματα Θεσσαλονίκης και Παντείου δεν υπήρχαν (το 2003), πέραν των υποψήφιων διδασκτόρων, μεταπτυχιακοί φοιτητές, καθώς στα τμήματα αυτά δεν είχαν ακόμα τότε λειτουργήσει προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών. Στο τμήμα της Κρήτης, παρά το ότι είναι νεώτερο, ο αριθμός των υποψηφίων διδασκτόρων είναι μεγαλύτερος από αυτό της Αθήνας.

Ο Πίνακας 5 δείχνει τις αναλογίες (%) του συνόλου των φοιτητών και φοιτητριών που είναι εγγεγραμμένοι/ες στα κανονικά εξάμηνα και εκείνων που είναι εγγεγραμμένοι/ες πέραν των κανονικών εξαμήνων στα τμήματα πολιτικών επιστημών.

Πίνακας 5

Αναλογίες (%) φοιτητών στα τμήματα πολιτικών επιστημών, 2003/4

Αναλογίες (%)	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Κρήτης	Παντείου
Σύνολο φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	42,7	100	89,5	78,2
Σύνολο φοιτητών πέραν κανονικών εξαμήνων/ σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	57,2	0	10,5	21,8
Εγγεγραμμένες φοιτήτριες /σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	56,8	63,5	58	-
Φοιτήτριες στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο φοιτητών στα κανονικά εξάμηνα	64	63,4	57,3	65,1
Φοιτήτριες πέραν κανονικών εξαμήνων/ Σύνολο φοιτητών πέραν κανονικών εξαμήνων	51,5	0	64	46,4
Φοιτήτριες στα κανονικά εξάμηνα / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητριών	48	100	88,3	-
Φοιτήτριες πέραν κανονικών εξαμήνων / σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητριών	51,9	0	11,6	-

Πηγή: ΕΣΥΕ

Παρατηρούμε ότι στο σύνολο των εγγεγραμμένων και στα τέσσερα τμήματα πολιτικών επιστημών οι φοιτήτριες είναι περισσότερες από τους φοιτητές. Η συμμετοχή των φοιτητριών είναι ιδιαίτερα αυξημένη στο τμήμα της Θεσσαλονίκης (63,4%).

Παρατηρούμε επίσης ότι στο σύνολο των εγγεγραμμένων το ποσοστό των φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα φοιτητών διαφέρει μεταξύ των τμημάτων και γενικά είναι ανάλογη του χρόνου ίδρυσης και λειτουργίας των τμημάτων αυτών.

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι στο τμήμα της Αθήνας-που είναι το παλαιότερο- στο σύνολο των εγγεγραμμένων οι φοιτητές που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα είναι σημαντικά λιγότεροι (με ποσοστό 42,7%) από εκείνους που είναι εγγεγραμμένοι πέραν των κανονικών εξαμήνων. Σχεδόν 6 στους δέκα φοιτητές του τμήματος αυτού είτε παρατείνουν, είτε εγκαταλείπουν τις σπουδές τους, είτε παραμένουν ανενεργοί.

Παρατηρούμε, επίσης ότι στο τμήμα της Αθήνας το ποσοστό των φοιτητριών που είναι εγγεγραμμένες στα κανονικά εξάμηνα στο σύνολο των εγγεγραμμένων φοιτητριών είναι υψηλότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά στο σύνολο των φοιτητών. Το στοιχείο αυτό δείχνει ότι, όπως και στα τμήματα νομικών σπουδών, στο παλαιότερο τμήμα πολιτικών επιστημών (Αθήνας) οι άρρενες φοιτητές είτε παρατείνουν τις σπουδές τους πέραν των κανονικών εξαμήνων, είτε παραμένουν ανενεργοί, είτε εγκαταλείπουν οριστικά τις σπουδές τους πιο συχνά από τις φοιτήτριες.

2.4 Αναλογίες φοιτητών, διδακτικού και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 6 δείχνει τις αναλογίες (1:χ) μεταξύ διδακτικού προσωπικού (σύνολο και τακτικό) και φοιτητών (σύνολο εγγεγραμμένων, φοιτητές στα κανονικά εξάμηνα, σύνολο προπτυχιακών, μεταπτυχιακών και διδακτορικών φοιτητών) στα τμήματα πολιτικών επιστημών. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν τις μεγάλες διαφορές μεταξύ των τεσσάρων τμημάτων πολιτικής επιστήμης. Στο παλαιότερο από τα τμήματα (της Αθήνας) οι αναλογίες διδασκόντων και φοιτητών είναι μεγαλύτερες από τα νεοϊδρυθέντα τμήματα. Φαίνεται δηλαδή ότι οι αναλογίες διδασκόντων και φοιτητών επιδεινώνονται αναλογικά με την παλαιότητα των τμημάτων. Αυτό φαίνεται ότι ισχύει ακόμα και όταν εξετάζονται οι αναλογίες διδασκόντων και φοιτητών που είναι εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα. Στο

τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών η αναλογία του συνόλου των διδασκόντων προς τους εγγεγραμμένους στα κανονικά εξάμηνα προπτυχιακούς φοιτητές είναι 1:41, στο Πάντειο είναι 1:23, Κρήτης 1:16 και Θεσσαλονίκης 1:30.

Πίνακας 6

Αναλογίες (1:χ) διδακτικού προσωπικού και φοιτητών στα τμήματα πολιτικών επιστημών, 2003/4

Αναλογίες	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Κρήτης	Παντείου
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί)	95	30	18	29
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα (προπτυχιακοί)	41	30	16	23
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί)	112	51	34	38
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα (προπτυχιακοί)	48	51	30	30
Σύνολο διδακτικού προσωπικού: σύνολο φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	112	30	19	29
Τακτικό διδακτικό προσωπικό: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	131	51	36	38

Οι μεγάλες αναλογίες διδακτικού προσωπικού και φοιτητών διαμορφώνουν δυσμενείς συνθήκες για την οργάνωση της διδασκαλίας και της μάθησης στα τμήματα πολιτικών επιστημών, όπως και σε άλλες σχολές και τμήματα των ΑΕΙ.

2.5 Αναλογίες φοιτητών και διοικητικού προσωπικού

Ο Πίνακας 7 δείχνει τις αναλογίες διοικητικού προσωπικού και φοιτητών στα πολιτικής επιστήμης σπουδών.

Πίνακας 7

Αναλογίες (1:χ) φοιτητών και διοικητικού προσωπικού, 2003/4

Αναλογίες	Αθήνας	Θεσσαλονίκης	Κρήτης	Παντείου
Σύνολο διοικητικό προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών	345	51	119	205
Σύνολο διοικητικού προσωπικού: φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα	147	51	106	160
Σύνολο διοικητικού προσωπικού: σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών (προπτυχιακοί, μεταπτυχιακοί & διδακτορικοί)	404	51	127	205

Πηγή: ΕΣΥΕ

Η σύγκριση των τμημάτων πολιτικής επιστήμης και ως προς τη διάσταση της αναλογίας φοιτητών και διοικητικού προσωπικού δείχνει τις σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Οι διαφορές μεταξύ των τμημάτων παραμένουν σημαντικές σε όλες τις περιπτώσεις και κατηγορίες φοιτητών (σύνολο εγγεγραμμένων φοιτητών, εγγεγραμμένοι στα κανονικά εξάμηνα, σύνολο φοιτητών).

3. Προγράμματα Σπουδών τμημάτων πολιτικής επιστήμης

Η ενότητα αυτή εξετάζει τα προγράμματα σπουδών των τμημάτων πολιτικής επιστήμης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην εξέταση του βαθμού ακαμψίας – ευελιξίας τους, τον τρόπο οργάνωσης της μάθησης, τη θέση των νέων τεχνολογιών, των ξένων γλωσσών, των μαθημάτων μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας σε αυτά και τις δυνατότητες πρακτικής άσκησης των φοιτητών και εκπόνησης πτυχιακής εργασίας. Η εξέταση των χαρακτηριστικών αυτών των προγραμμάτων σπουδών είναι σημαντική, καθώς θεωρείται ότι αντανακλά το βαθμό της ενεργού συμμετοχής των φοιτητών στη διαμόρφωση του περιεχομένου της μάθησης, στις δυνατότητες που η συνολική οργάνωση των σπουδών καλλιεργεί με έμπρακτο και συγκεκριμένο τρόπο, καθώς και στην ανάπτυξη σύνθετων και σύγχρονων δεξιοτήτων των φοιτητών.

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών

Στο τμήμα του πανεπιστημίου της Αθήνας οι σπουδές διακρίνονται σε «κορμό» και «κύκλους σπουδών». Ο κορμός καλύπτει τα πρώτα τέσσερα εξάμηνα. Στα τρία πρώτα εξάμηνα τα διδασκόμενα μαθήματα είναι κοινά για όλους τους φοιτητές, ενώ η δυνατότητα επιλογών μαθημάτων ξεκινά από το τέταρτο εξάμηνο. Στα τέσσερα τελευταία εξάμηνα οι φοιτητές επιλέγουν κύκλο σπουδών της προτίμησής τους. Οι κύκλοι σπουδών είναι οι εξής:

- Κύκλος Σπουδών Πολιτικής Ανάλυσης
- Κύκλος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
- Κύκλος Σπουδών Διοικητικής Επιστήμης

Προβλέπεται επίσης μελλοντικά η λειτουργία τέταρτου Κύκλου Σπουδών στην Κοινωνική Πολιτική.

Με βάση το νέο πρόγραμμα σπουδών του Τμήματος (από το 2005-2006) τα μαθήματα των Κύκλων Σπουδών διακρίνονται σε υποχρεωτικά, ειδικής επιλογής και ελεύθερης επιλογής. Οι φοιτητές κάθε Κύκλου παρακολουθούν κάθε εξάμηνο 2 υποχρεωτικά μαθήματα, ένα μάθημα ειδικής επιλογής και δύο μαθήματα ελεύθερης επιλογής. Κάθε κύκλος προσφέρει 8 υποχρεωτικά μαθήματα και ορίζει τουλάχιστον 8 μαθήματα ειδικής επιλογής, από τα οποία οι φοιτητές πρέπει να παρακολουθήσουν επιτυχώς 4 (ένα σε κάθε εξάμηνο). Από τα προσφερόμενα μαθήματα ελεύθερης επιλογής όλων των κύκλων, οι φοιτητές επιλέγουν οκτώ μαθήματα στα τέσσερα εξάμηνα ως ελεύθερες επιλογές. Δεν υπάρχουν προαπαιτούμενα και εξαρτώμενα μαθήματα. Συνιστάται όμως στους φοιτητές να ολοκληρώσουν με επιτυχία τα μαθήματα κορμού που έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον Κύκλο Σπουδών που επιθυμούν να ακολουθήσουν. Ο συνολικός αριθμός των μαθημάτων που απαιτείται για τη λήψη του πτυχίου είναι 40 μαθήματα.

Μεταξύ των υποχρεωτικών μαθημάτων περιλαμβάνεται και μάθημα μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας.

Οι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα συγγραφής διπλωματικής εργασίας στο πλαίσιο μαθήματος κορμού, στο τελευταίο έτος των σπουδών τους. Η εργασία είναι προαιρετική, αλλά η βαθμολογία της έχει αυξημένη βαρύτητα στον υπολογισμό του βαθμού του πτυχίου.

Το τμήμα ενθαρρύνει και οργανώνει προγράμματα πρακτικής άσκησης των φοιτητών σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Η πρακτική άσκηση δε φαίνεται να αντιστοιχεί (αντικαθιστά) κάποιο ή κάποια από τα μαθήματα του προγράμματος σπουδών.

Η παρακολούθηση μαθημάτων εκμάθησης ξένης γλώσσας είναι προαιρετική και η δυνατότητα αυτή παρέχεται στο Διδασκαλείο ξένων γλωσσών του πανεπιστημίου.

Το τμήμα απονέμει ενιαίο πτυχίο και χορηγεί βεβαίωση παρακολούθησης του Κύκλου Σπουδών του φοιτητή.

Για τη λήψη του πτυχίου στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου απαιτείται η επιτυχής εξέταση σε 42 μαθήματα (126 διδακτικές μονάδες). Από αυτά 12 (36 δ.μ.) είναι υποχρεωτικά μαθήματα για όλους τους φοιτητές, 8 (24 δ.μ.) είναι μαθήματα υποχρεωτικής επιλογής και 22 (66 δ.μ.) είναι ελεύθερες επιλογές μαθημάτων. Παρέχεται επίσης η δυνατότητα στους φοιτητές να παρακολουθήσουν μαθήματα (μέχρι 18 δ.μ.) σε άλλα πανεπιστήμια της χώρας και της αλλοδαπής, π.χ. στο πλαίσιο ανταλλαγών του προγράμματος SOCRATES/ERASMUS. Συνιστάται στους φοιτητές να διαμορφώνουν το Ατομικό τους Πρόγραμμα Σπουδών. Η δυνατότητα επιλογής μαθημάτων ξεκινά από το πρώτο έτος σπουδών.

Τα προσφερόμενα μαθήματα αναπτύσσονται γύρω από 6 κατευθύνσεις, ως εξής:

- Ελληνικές και Βαλκανικές Σπουδές
- Ευρωπαϊκές Σπουδές
- Κοινωνική και Πολιτική Θεωρία
- Νεώτερη Ιστορία
- Πολιτική Κοινωνιολογία και Συγκριτική Πολιτική Ανάλυση
- Πολιτικά Συστήματα

Η παρακολούθηση μαθημάτων μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας παρέχεται ως μάθημα υποχρεωτικό επιλογής από το δεύτερο εξάμηνο σπουδών.

Παρέχεται επίσης, προαιρετικά, η δυνατότητα στους φοιτητές να εκπονήσουν, από το όγδοο εξάμηνο και μετά, διπλωματική εργασία που ισοδυναμεί και αντικαθιστά 4 μαθήματα.

Η εκμάθηση ξένων γλωσσών δεν φαίνεται να εντάσσεται στο πρόγραμμα σπουδών του τμήματος με συγκεκριμένο τρόπο. Παρέχεται όμως η δυνατότητα εκμάθησης της χρήσης νέων τεχνολογιών στην κοινωνική έρευνα, ως μάθημα ελεύθερης επιλογής.

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης

Στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου της Κρήτης, για την απόκτηση του πτυχίου απαιτείται η επιτυχής εξέταση σε 45 συνολικά μαθήματα. Από αυτά 17 μαθήματα είναι υποχρεωτικά, 22 υποχρεωτικά επιλογής και 2 είναι ελεύθερης επιλογής που μπορούν να είναι από άλλα τμήματα του πανεπιστημίου και σε οποιοδήποτε γνωστικό πεδίο. Στο πρώτο και δεύτερο έτος σπουδών τα περισσότερα μαθήματα είναι υποχρεωτικά. Στο τρίτο και τέταρτο προστίθενται μαθήματα επιλογής, παρέχοντας στους φοιτητές τη δυνατότητα να εξατομικεύσουν το πρόγραμμά τους ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους. Τα υποχρεωτικά επιλεγόμενα μαθήματα οργανώνονται είτε ως παραδόσεις είτε με τη μορφή σεμιναρίου (με μικρότερο αριθμό φοιτητών). Υποχρεωτικά είναι και 4 εξαμηνιαία μαθήματα ξένης γλώσσας. Οι μέθοδοι και τεχνικές έρευνας συμπεριλαμβάνονται στα υποχρεωτικά μαθήματα του προγράμματος σπουδών. Επιπλέον, απαιτείται υποχρεωτικά η εκπόνηση πτυχιακής εργασίας. Το τμήμα ενθαρρύνει και επιδιώκει επίσης την πρακτική άσκηση των φοιτητών τους καλοκαιρινούς μήνες που ισοδυναμεί με δύο υποχρεωτικά επιλεγόμενα μαθήματα.

Τμήμα Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Για την απόκτηση του πτυχίου του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης απαιτείται η επιτυχής εξέταση σε 50 μαθήματα που αντιστοιχούν σε 150 δ.μ και διακρίνονται σε υποχρεωτικά, επιλογής, σεμιναριακά, και ελεύθερης επιλογής. Από αυτά, 38 είναι υποχρεωτικά και τα υπόλοιπα 12 είναι επιλεγόμενα (επιλογής, σεμιναριακά, ελεύθερης επιλογής). Η δυνατότητα παρακολούθησης επιλεγόμενων μαθημάτων παρέχεται στους φοιτητές μετά την ολοκλήρωση των δύο πρώτων εξαμήνων (δεύτερο έτος).

Η παρακολούθηση μαθημάτων εκμάθησης ξένων γλωσσών είναι προαιρετική και μπορεί να ενταχθεί ως μάθημα ελεύτερης επιλογής των φοιτητών. Το τμήμα προσφέρει επίσης ελεύθερα μαθήματα χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών. Τρία μαθήματα ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων και τεχνικών έρευνας περιλαμβάνονται στα υποχρεωτικά μαθήματα του προγράμματος σπουδών. Το τμήμα ενθαρρύνει και οργανώνει την πρακτική άσκηση των φοιτητών ως ένα μάθημα, σε εξαμηνιαίους κύκλους κυρίως σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.

4. Συμπεράσματα

Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν ότι η οργάνωση των σπουδών πολιτικών επιστημών στα ελληνικά πανεπιστήμια παρουσιάζει σημαντική εσωτερική διαφοροποίηση και πολυτυπία, που είναι κυρίως αποτέλεσμα των πρόσφατων εξελίξεων στην ελληνική πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Η πολυτυπία και η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται κυρίως στη δημιουργία νέων τμημάτων, την αυτονόμηση του γνωστικού πεδίου της πολιτικής επιστήμης από άλλα (κυρίως τις σπουδές νομικής, διοίκησης, και διεθνών σχέσεων) και την αναδιοργάνωση παλαιότερων τμημάτων σε συνδυασμό με την ενίσχυση της εξειδίκευσης με διεπιστημονικότητα.

Παρά ταύτα, φαίνεται ότι ορισμένα από τα στοιχεία που διαμορφώνουν τις συνθήκες λειτουργίας των τμημάτων αυτών παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές, που σε ορισμένο βαθμό συνδέονται με το χρόνο ίδρυσης των τμημάτων αυτών, ενώ άλλες διαφορές αντανακλούν ευρύτερες αδυναμίες του ελληνικού συστήματος πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται οι δυσμενείς αναλογίες διδακτικού και διοικητικού προσωπικού και φοιτητών, η χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό και η εικόνα της «ανεστραμμένης» ιεραρχικής πυραμίδας του διδακτικού προσωπικού.

Η συγκριτική εξέταση των προγραμμάτων σπουδών των τμημάτων πολιτικής επιστήμης μεταξύ τους δείχνει, γενικά, την τάση μείωσης της ακαμψίας και ενίσχυσης της ευελιξίας τους, με την αύξηση των δυνατοτήτων επιλογών των φοιτητών. Η τάση αυτή ενθαρρύνει την αυτενέργεια και την ενεργό συμμετοχή των φοιτητών στις διαδικασίες της μάθησης και διαμόρφωσης του προγράμματος σπουδών τους. Η τάση αυτή είναι ισχυρότερη και εμφανέστερη στα πιο πρόσφατα ιδρυθέντα τμήματα, παρά τις μεταξύ τους διαφορές. Η λιγότερο ευέλικτη δομή Προγράμματος Σπουδών διαπιστώνεται στο παλαιότερο τμήμα πολιτικής επιστήμης (του πανεπιστημίου της Αθήνας), ενώ στο τμήμα του Παντείου Πανεπιστημίου οι δυνατότητες επιλογής είναι οι περισσότερες, ξεκινούν

από το πρώτο έτος και μπορούν να συμπεριλάβουν και μαθήματα από άλλα πανεπιστήμια της χώρας.

Παράλληλα, φαίνεται ότι είναι ενισχυμένη η τάση της διαφοροποίησης του περιεχομένου και του προσανατολισμού των προγραμμάτων σπουδών στην κατεύθυνση της διεπιστημονικότητας. Με αυτήν την έννοια διαπιστώνουμε ότι οι πολιτικές επιστήμες έχουν γενικά ακολουθήσει τις αντίστοιχες τάσεις που διαμορφώνονται στο χώρο αυτό σε διεθνές επίπεδο.

Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι η θέση των μαθημάτων εκμάθησης ξένων γλωσσών στα προγράμματα σπουδών των τμημάτων διαφέρει καθώς, ενώ γενικά παρέχεται στους φοιτητές αυτή η δυνατότητα, υπάρχουν σημαντικές διαφορές ως προς τα κίνητρα που παρέχονται στους φοιτητές να τα παρακολουθήσουν. Τέτοιες διαφορές υπάρχουν επειδή σε ορισμένα τμήματα η εκμάθηση των ξένων γλωσσών (κυρίως Αγγλικής, Γαλλικής και Γερμανικής) αποτελεί μάθημα που συνυπολογίζεται στις απαιτήσεις απόκτησης του πτυχίου (είτε υποχρεωτικά είτε ως επιλογή) και σε άλλα είναι προαιρετική.

Παρόμοιες διαφορές μεταξύ των τμημάτων παρατηρούνται ως προς τη θέση της διδασκαλίας μαθημάτων μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας που προσφέρονται είτε υποχρεωτικά είτε ως επιλογή.

Περισσότερο ασθενής φαίνεται ότι είναι η ένταξη και χρήση των νέων τεχνολογιών στα προγράμματα σπουδών, καθώς γενικά η δυνατότητα αυτή παρέχεται στους φοιτητές προαιρετικά ή στην καλύτερη περίπτωση, ως μάθημα ελεύθερης επιλογής.

Διαφορετική επίσης, θέση κατέχουν στα προγράμματα σπουδών των τμημάτων πολιτικών επιστημών, η πρακτική άσκηση και η εκπόνηση πτυχιακής-διπλωματικής εργασίας καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις, ισοδυναμεί και αντικαθιστά μαθήματα του προγράμματος σπουδών και άλλες όχι.

Οι παράγοντες που καθορίζουν τη δομή και το περιεχόμενο των προγραμμάτων σπουδών στα ελληνικά πανεπιστήμια δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής διερεύνησης. Παρά ταύτα, υπάρχει η εντύπωση ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, ίσως

σχετίζεται με τις διαφορές αντιλήψεων και στάσεων που δημιουργούν οι άτυπες ιεραρχήσεις μεταξύ ιδρυμάτων και τμημάτων. Επιπλέον, υποστηρίζεται και η άποψη ότι, σε ορισμένες περιπτώσεις, η ακαμψία των προγραμμάτων σπουδών ίσως συνδέεται με το ισχύον καθεστώς των συγγραμμάτων, αλλά και με ιδεολογικές και φιλοσοφικού χαρακτήρα αντιλήψεις που αφορούν το ρόλο των πανεπιστημιακών θεσμών και των επιστημών στις σύγχρονες κοινωνίες. Σε κάθε περίπτωση, θεωρούμε, ότι η κατανόηση των παραγόντων αυτών αξίζει συστηματικής διερεύνησης.

Συγκρίνοντας τα κύρια χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν τις συνθήκες λειτουργίας των τμημάτων νομικών και πολιτικών επιστημών παρατηρούμε σημαντικές ομοιότητες αλλά και διαφορές.

Η *διεύρυνση* της ανώτατης εκπαίδευσης, που έχει σημειωθεί ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία, δεν έχει επηρεάσει τα δύο γνωστικά πεδία με τον ίδιο τρόπο. Συγκεκριμένα, στο πεδίο των πολιτικών επιστημών οι εξελίξεις είναι σημαντικότερες και αφορούν στην αναδιάρθρωση ορισμένων τμημάτων, την αυτονόμηση των πολιτικών επιστημών από άλλα πεδία (π.χ., νομικές, σπουδές διοίκησης), και την ανασύστασή τους στη κατεύθυνση περισσότερο της διεπιστημονικότητας, καθώς και τη δημιουργία νέων τμημάτων πολιτικών επιστημών. Αντίθετα, παρόμοιες εξελίξεις δεν έχουν σημειωθεί στο πεδίο των νομικών τμημάτων και σπουδών.

Εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά του *διδακτικού και διοικητικού προσωπικού* και των φοιτητών στα τμήματα και των δύο γνωστικών πεδίων παρατηρούμε επίσης ορισμένες σημαντικές ομοιότητες και διαφορές. Μεταξύ των ομοιοτήτων περιλαμβάνονται η χαμηλή συμμετοχή των γυναικών στο διδακτικό προσωπικό, η εικόνα της «αντεστραμμένης πυραμίδας» στην κατανομή του διδακτικού προσωπικού στις 4 βαθμίδες και η γενικά ελλιπής διοικητική υποστήριξη του διδακτικού προσωπικού και των φοιτητών.

Ως προς τους *φοιτητές*, αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα ότι παρουσιάζονται σημαντικές διαφορές ως προς

- τα ποσοστά όσων παρατείνουν τις σπουδές τους πέρα από τα κανονικά εξάμηνα
- στις αναλογίες διδασκόντων και φοιτητών που σε ορισμένο, μόνο, βαθμό συνδέονται με το χρόνο ίδρυσης και συνολικής λειτουργίας κάθε τμήματος.

Αν και δεν έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία, φαίνεται ότι σημαντικές είναι οι διαφορές μεταξύ των δύο γνωστικών πεδίων ως προς την *ετεροαπασχόληση* των μελών του διδακτικού προσωπικού. Είναι πιθανόν ότι αυτό οφείλεται στις διαφορές τέτοιας

δυνατότητας μεταξύ των γνωστικών πεδίων. Τέτοιες δυνατότητες θεωρούνται ότι είναι γενικά περισσότερες και θεσμικά κατοχυρωμένες για το προσωπικό των νομικών τμημάτων.

Σημαντικές είναι επίσης οι διαφορές μεταξύ –αλλά και στο εσωτερικό- των γνωστικών πεδίων όσο αφορά τη *δομή των προγραμμάτων σπουδών* και την οργάνωση της μάθησης σε αυτά. Σε κάθε περίπτωση όμως διαπιστώνεται, ως γενική τάση, η *ενίσχυση της ευελιξίας* των προγραμμάτων με την αύξηση των δυνατοτήτων επιλογής των φοιτητών, που ενθαρρύνει την αυτενέργεια και την ενεργό συμμετοχή τους στις διαδικασίες της μάθησης και διαμόρφωσης του προγράμματος σπουδών. Σε κάποιο βαθμό, αυτό ίσως οφείλεται στην σταδιακή ανάπτυξη των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ανταλλαγών φοιτητών και την ανάγκη που προέκυψε για αναγνώριση των μαθημάτων που οι μετακινούμενοι φοιτητές παρακολουθούν στα πανεπιστήμια άλλων χωρών. Η δομή των προγραμμάτων σπουδών των νομικών τμημάτων είναι, γενικά, λιγότερο ευέλικτη από αυτή των τμημάτων πολιτικών επιστημών.

Οι δυνατότητες και τα θεσμικά κίνητρα για *εκμάθηση ξένων γλωσσών* είναι γενικά περισσότερο ενισχυμένα στα τμήματα πολιτικών επιστημών -παρά τις μεταξύ τους διαφορές- από αυτά των τμημάτων νομικών επιστημών, όπως και τα μαθήματα *μεθοδολογίας και τεχνικών έρευνας*, και η χρήση των *νέων τεχνολογιών*, η οργάνωση της μάθησης με *σεμινάρια* και η εκπόνηση *πτυχιακών εργασιών*.

Συνοπτικά, παρατηρούμε ότι η συνολική οργάνωση της μάθησης στα τμήματα πολιτικών επιστημών, παρά τις μεταξύ τους διαφορές, ακολουθεί περισσότερο τις σύγχρονες τάσεις και παρέχει περισσότερες δυνατότητες καλλιέργειας και ανάπτυξης πρόσθετων δεξιοτήτων, όπως την εκμάθηση ξένων γλωσσών, τη χρήση νέων τεχνολογιών, την πρωτοβουλία, την αυτενέργεια, τις κριτικές και επικοινωνιακές δεξιότητες τους. Οι διαφορές αυτές φαίνεται ότι, σε ορισμένο βαθμό, συνδέονται και με το χρόνο ίδρυσης των τμημάτων. Θα πρέπει, βέβαια, να ληφθεί υπόψη ότι οι απόφοιτοι των νομικών τμημάτων υποχρεούνται να παρακολουθήσουν πρακτική άσκηση μετά την αποφοίτησή τους.

Επιπλέον, θα πρέπει να τονιστεί η *οργάνωση των μεταπτυχιακών προγραμμάτων* σπουδών είναι αναπτυγμένη σε όλα τα τμήματα. Η εξέλιξη αυτή σε ορισμένο βαθμό αντανακλά και τα αποτελέσματα των κινήτρων που έχουν εισαχθεί με την θέσπιση της διδασκαλίας σε μεταπτυχιακά προγράμματα μεταξύ των προϋποθέσεων για τις κρίσεις εξέλιξης και προαγωγής των μελών ΔΕΠ σε ανώτερες καθηγητικές βαθμίδες.

Ως προς τις ερευνητικές-διδασκορικές σπουδές αξίζει να σημειωθεί ότι η διεθνής τάση αφορά την οργάνωσή τους όλο και περισσότερο στη βάση κύκλου σπουδών με ευέλικτο πρόγραμμα δραστηριοτήτων και σεμιναρίων. Τα προγράμματα αυτά δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη μεθοδολογία των επιστημών και το μεγάλο βαθμό αυτονομίας και επιλογών των υποψηφίων διδασκόντων. Σημαντικό επίσης στοιχείο αποτελεί η εισαγωγή μηχανισμών εξωτερικής λογοδοσίας της σχέσης επιβλέποντος καθηγητή και υποψηφίων διδασκόντων. Στην Ελλάδα η τάση αυτή δεν είναι γενικά ισχυρή. Παρά ταύτα, παρατηρούμε σημαντικές διαφορές μεταξύ των γνωστικών πεδίων ως προς την *οργάνωση των διδασκορικών σπουδών*. Ενώ τα τμήματα νομικών επιστημών οργανώνουν κάποιο είδος προγράμματος για τους υποψήφιους διδάκτορες (στο πλαίσιο του δεύτερου κύκλου μεταπτυχιακών σπουδών), κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να συμβαίνει στα τμήματα πολιτικών επιστημών.

Τέλος, παρατηρούμε ότι οι σημαντικές διαφορές που διαπιστώνονται δεν μπορούν στο σύνολό τους να αποδοθούν στις διαδικασίες διεύρυνσης της ανώτατης εκπαίδευσης και στα διαφορετικά στάδια της ανάπτυξης των τμημάτων. Αντίθετα, δείχνουν ότι τα διαφορετικά ιδρύματα, γνωστικά πεδία και τμήματα και οι ποικίλες αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους και με το εξωτερικό τους περιβάλλον οδηγούν σε σημαντικές μεταξύ τους διαφοροποιήσεις.

Με αυτήν την έννοια είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονιστεί ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές αναπτύσσονται παρά την κυριαρχία της εξισωτικής λογικής με την οποία το ελληνικό κράτος γενικά αντιμετωπίζει τα πανεπιστήμια, σχολές και τμήματα. **Η εξισωτική αυτή λογική είναι περισσότερο εμφανής στους μισθούς του διδακτικού προσωπικού.**

Αντίθετα η κρατική πολιτική φαίνεται ότι διαφοροποιεί άλλους παράγοντες που καθορίζουν αποφασιστικά τις συνθήκες λειτουργίας σχολών και τμημάτων, όπως τον αριθμό των εισερχόμενων φοιτητών και τους αριθμούς του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού. Αξίζει όμως να τονιστεί ότι τα κριτήρια με τα οποία η κρατική πολιτική διαφοροποιεί τις συνθήκες λειτουργίας σχολών, τμημάτων και ιδρυμάτων δεν είναι πάντα σαφή και διαφανή. Η ασάφεια και η αδιαφάνεια αυτή δεν διαμορφώνει ένα σαφές πλαίσιο κινήτρων στο σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης και στο εσωτερικό του, ούτε παρέχει ένα δεσμευτικό πλαίσιο δράσης και λειτουργίας του κράτους έναντι των ιδρυμάτων.

Δ. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Τα ευρήματα, οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα της μελέτης αυτής οδηγούν στις παρακάτω προτάσεις πολιτικής.

- Αύξηση της χρηματοδότησης για την αντιμετώπιση των λειτουργικών αδυναμιών και ενίσχυση των υποδομών των τμημάτων
- Βελτίωση των αναλογιών διδακτικού, διοικητικού προσωπικού και φοιτητών
- Εισαγωγή ουσιαστικών αντικινήτρων για την αποθάρρυνση της παράτασης των σπουδών
- Κατάργηση μετεγγραφών φοιτητών, ιδιαίτερα στα κεντρικά πανεπιστήμια
- Ενίσχυση της χρηματοδότησης της έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες
- Ενίσχυση των κινήτρων για τον περιορισμό της ετεροαπασχόλησης του διδακτικού προσωπικού
- Αναμόρφωση της δομής των προγραμμάτων σπουδών και της οργάνωσης της μάθησης με στόχο την ανάπτυξη των σύγχρονων δεξιοτήτων των φοιτητών **(σεμινάρια, εκμάθηση ξένων γλωσσών, μαθήματα επιστημονικής μεθοδολογίας, χρήση νέων τεχνολογιών, συμμετοχή σε προγράμματα κινητικότητας, επίλυση προβλημάτων).**
- **Οργάνωση των διδακτορικών σπουδών στην βάση κύκλου σπουδών και εισαγωγή μηχανισμών λογοδοσίας της σχέσης επιβλέποντος καθηγητή-υποψηφίου διδάκτορα.**
- Εφαρμογή εξωτερικής αξιολόγησης των τμημάτων

ΠΗΓΕΣ

Ιστοσελίδες τμημάτων:

Πανεπιστήμιο Αθήνας-Τμήμα Νομικής

<http://www.law.uoa.gr>

Πανεπιστήμιο Αθήνας-Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης

<http://www.pspa.uoa.gr>

Πανεπιστήμιο Κρήτης- Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης

<http://www.soc.uoc.gr/political/>

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης-Τμήμα Πολιτικών Επιστημών

<http://www.polsci.auth.gr>

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης- Τμήμα Νομικής

<http://www.law.auth.gr>

Πανεπιστήμιο Θράκης-Τμήμα Νομικής

<http://www.duth.gr>

Πάντειο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

<http://www.panteion.gr>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Κλάδης Διονύσης, Πανούσης Γιάννης, *Ο Νόμος Πλαίσιο για τη Δομή και Λειτουργία των Πανεπιστημίων* (όπως ισχύει σήμερα), Έβδομη Έκδοση, εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα
2. Χατζής, Ν. Αριστείδης «Η συμμετοχή των ελλήνων επιστημόνων στις διεθνείς επιστημονικές κοινότητες (Κοινωνική Επιστήμη, Νομική Επιστήμη, Φιλοσοφία), *Επιστήμη και Κοινωνία*, Τεύχος 14, Άνοιξη-Καλοκαίρι 2005, σελ. 191-209.
3. Κωνσταντίνου, Γ. «Πανεπιστημιακοί και άσκηση δικηγορικού λειτουργήματος» *Συνήγορος*, σελ. 474-475.
4. Λαμπίρη-Δημάκη, Ιωάννα. (1987), *Νομικές σπουδές και νομικά επαγγέλματα στην Ελλάδα*, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα.
5. Λυριντζής Χρήστος, «Η πολιτική επιστήμη στην Ελλάδα: μια σταθερή και χωρίς εξάρσεις ανάπτυξη», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 81, Δεκέμβριος 2002, σελ. 26-34.
6. Diamandouros Nikiforos και Michalis Spourdalakis, “Political Science in Greece”, *European Journal of Political Research*, τ. 20, 1991, σελ. 375-387.